

Ikeribe ko čačipe e khedinengere nijamia

praktike, mehanizmia thaj arakhibe

Publikacia: Ikeribe ko čačipe e khedinengere nijamia- praktike, mehanizmia thaj arakhibe

Džovapialo dženo: Zehra Taktak

Autori: Donče Boškovski

Translacia: dr. Aleksandar Stojčev

Dizajn, lačharibe thaj printi: Skenpoint, Skopje

Tiraži: 250 kopie

CIP – Katalogizacia ki publikacia
Nacionalnikani thaj univerziteteskiri biblioteka „ Sv. Kliment Ohridski“ , Skopje

BOŠKOVSKI, Donče
Ikeribe ko čačipe e khedinengere nijamia- praktike, mehanizmia thaj arakhibe/ Donče Boškovski
Skopje: OABE, 2012- 61 rig

Bibliografija: rig

ISBN _____

Suportidendo tari

Organization for Security and
Co-operation in Europe
Mission to Skopje

I saikerin tar akaja ikalin na sakana sikavela o dikhina ja stavia tari OABE-skiri Misia ko Skopje.

SAIKERIN:

Anglunolafi	5
Khuvin	6
KOTOR I – O nevipa ande e Ohrideskere pervazeskere phanlelefea thaj lengoro džanlipe	8
KOTOR II –O nijamia taro khedina thaj digra taro lengoro ikeribe ko čačipe	10
A. Nijami ki buti - adekvatno thaj nijamalo isipe ko organia tari publik administracia	10
B. Nijami ki edukacia	15
C. Nijami ko istemalkeribe i dajakiri čhib	25
Č. Nijami ko informiribe ki dajakiri čhib ko printime thaj elektronikane ediumia	32
Čh. Nijami ko leibe than ko kulturnikano dživdipe	39
D. Istemalkeribe simbolia	44
KOTORIII-Mehanizmiabašipromociathajarakhibeekhedinengerenijamia	47
A. Agencia baš ikeribe ko čačipe e khedinengere nijamia(AIČKN).....	47
B. Džijaneskoro nijamiarakhutno	47
C. Komiteti bašo vjavaharia maškar o khedina	48
Č. Komisie bašo vjavaharia maškar o khedina ki lokalnikani digra	48
Čh. Komisia baš arakhibe tari diskriminacia	49
Phandipaskere dikhljarina	51

Akronimia

AIČKN	Agencia baš ikeribe ko čačiipe e khedinengere nijamia
RBS	Raštrakoro biro baši statistika
EKOM	Evropakiri komisija
EKRB	Evropakiri komisija mujal rasiszmo thaj bitoleria
EU	Evropakiri unia
KJLK	Khedin taro jekhina ko lokalnikano korkoriradžipe
KAK	Kulturnikano arteskoru khedipe
MEV	Ministeriumi baš edukacia thaj vigjani
MRT	Makedoniakiri radio televizija
BRO	Biradžakiri organizacia
DŽN	Džijaneskoru nijamiarakhutno
NI	Nacionalnikani institucia
OABE	Organizacia baš arakhibe thaj barabarbuti ki Evropa
UN	Uniime nacie
OPP	Ohrideskoru pervazeskoru phanolafi
PKANM	Pervazeskiri konvencia baš arakhibe o nacionalnikane minoritetia
RM	Republika Makedonia
EK	Evropakoro konsili
KRD	Konsili baši radiodifuzia

ANGLUNOLAFI

Sajdime,

Akava arkalo lil si hazrikerdo resarinaja te promovirinen pe o nijamia taro preperutne ko tiknegendea khedina ki Republika Makedonia sar thaj i digra tari lengiri realizacia. Iradime si ko avgo niče e dizutnenge, khedinengere preperutnenge, dizutnengere organizaciengere, raštrakere instituciengere, Komunengere Konsilenge, Komisiengere bašo vjavaharia maškar o khedina sar thaj sarinenge odolenge kola mangena te sikljon diso majbut baš akaja umal.

I Agencia baš ikeribe ko čačipe e khedinengere nijamia sar institucia kaskoro mandati si te kerel arakhibe, ikeribe ko čačipe thaj anglunikeribe o nijamia taro tiknegendea khedina, iklili anglal o rodipa taro khedina baš ikalibe jek esavki publikacia kolate si khedime o majdžanle kanunia, o akanutne halia lengere implementaciaja sar thaj rekomandacie baši majlokho ikljovibe ki rig e bukjenar kolencar arakhena pe akala khedina ki Republika Makedonia.

Pakjaja kaj akaja publikacia ka motivirinel e khedinen baši neve inicijative, proekteskere činaviba, poadarutne pučariba ki akaja umal sar thaj edukacia baši majbuvlo publik baši rolja taro preperutne ko khedina ko tamiribe demokratikane procesia ki Republika Makedonia.

Baro šukrikeribe dži OABE-skiri Misia ko Skopje savi finansienar suportidengja baši keribe thaj ikalibe tar akaja publikacia.

Vesna Babikj-Petrovski
Direktori ki Agencia baš ikeribe ko čačipe e khedinengere nijamia

KHUVIN

Ko vakti taro palune trin dešberšipa ki Evropa buveste diskutirinela pe bašo procesi thaj mehanizmia baši promocija thaj arakhibe o nijamia taro minoritetengere grupe, so andargia kori zuraribe taro jek buvlo spektari politikane deiba, legislativakere činaviba thaj inicijative. Sa odova šaj te notikerel pe ko buteder turlu, numa jekajek napia, sar so si ratifikacia tari Pervazeskiri konvencia baši nacionalnikane minoritetia ko Evropakoro konsili, o phiravibe anti-diskriminaciakere kanunikane činaviba, programa baši Romengiri integracia ko sasoično dživdipe, fundiribe radžakere badania baši promocija e minrotetengere nijamia t.a.

Sakoja tar akala raštre, džene ja aspirantia baši dženalipe ki Evropakiri unia, arakhela pe e jekajekhe problemea - sar ki praktika te ikerel ko čačipe o lende maškardžijaneskere - nijamale dajatve ki sfera tar etnikane nijamia thaj ko odova čhani te kerel balansi maškar o realnikane thaj praktikane rodipa taro preperutne ko minritetia thaj o kapacitetia taro kherutne mehanizmia thaj institucie baši lengoro keribe thaj ikeribe ko čačipe.

Trujal so lungo vakti ko pervazja tar Uniime nacie ikerela sine pe o stavi kaj o pučibe taro kamijabalo arakhibe e minoritetengere grupe šaj te učharel pe e korpusea taro manuškane nijamia garantirime e isipaskere instrumentencar, majpalal ko 1992 berš UN leljargja i Deklaracia baši nijamia taro preperutne ko etnikane, dineskere thaj čhibjakere minritetia. Thaj trujal o turlipa ko arakhibe univerzalniki leljari baskiri definicia taro termini „minoriteti“, o majbaro kotor taro minoritetengere karakterisitike si adekvatno identifikuime thaj ki praktika adekvatno aplicirinena pe ko buteder situacie. O majbutdroma istemalkerdo haljovkeribe bašo minoriteti ki disavi raštra šaj te sumirinel pe sar bidominantno grupa individue kola ulavena disave etnikane, religioznikane ja čhibjakere karakteristike kola si turlu tar odola tari majbutgendea populacia.

E anibaja tari UN-iri Deklaracia, sa majbut zurarkerela pe i minsa maškar o raštre baši promocija thaj arakhibe e minoritetengere nijamia thaj o zaruri tar ulavdi sama thaj angigaribe taro lengoro isipe, sar thaj barjarde zoria ki te garantirinel pe thaj realizirinel pe lengoro nijami ki bidiskriminacia thaj jekhahjekhipe. Sa odova šaj te ikerel pe ko čačipe salde promocijaja taro multikulturakoro terbijateskoro-edukaciakoro procesi, ki raštrakiri thaj lokalnikani digra, sar thaj sahne thaj efektivnikane saikeribaja taro minoritetia ko sa o aspektia taro publik dživdipe.

O Evropakoro Konsili, sar regionalnikano badan, gelo admi poange ki promocija thaj arakhibe e minoritetengere nijamia leljari baba i Pervazeskiri konvencia baš arakhibe o nacionalnikane minoritetia (PKANM). Thaj ki akaja konvencia, ratifikuime tari Republika Makedonia ko 1997 berš, trujal o nanipe uži thaj sasoični definicia taro termini „nacionalnikano minoriteti“, palem šaj te identifikuinen pe nekobor elementia baši definicia ko aver ničalina tari PKANM. Agjaar, i Preambula thaj o dženo 6 tari konvencia lafikerena baš etnikane, kulturnikane, čhibjakere thaj dineskere identitetia, taro so šaj te phandel pe kaj o jekajek si nahtarale kriteriumia kola si zaruri te len pe ko dikhipe ko definiribe thaj leljakeribe o nacionalnikane minoritetia ki raštra.¹

¹ rig.48, ed. Weller M., Blacklock D. and Nobbs K, The protection of minorities in the wider Europe (Palgrave Macmillan 2008).

Lendor ki dikhin i rolja tar Organizacia baš arakhibe thaj barabarbuti ki Evropa(OABE) ki promocio thaj zuraribe o demokratikane moldipa ko phuvja tari centralnikani thaj dakšinali Evropa, džanlo si te liparel pe o leljakeribe taro Kopenhageskoro dokumenti taro 1990 berš kova saikerela detalnikane standardia ko kotor minoritetengoro arakhibe. Trujal so nane nijamale dajatvalo, akava dokumenti si funda baši poadarutno zuraribe i duskusia baši minoritetengere nijamia ki Evropa. Panda podžanlo admi leljardo tar akaja organizacia si o fundiribe tari pozicia tar Učo komesari baši nacionalnikane minoritetia sar ulavdo instrumenti ki saikerin tar OABE.

Akaja publikacia kerela tasviri taro nijami taro tiknegendea² etnikane khedina (populaciaja teli 20% taro dživdutne ki RM) thaj i digra tari lengiri realizacia taro institucionalizirime mehanizmia baši lengoro praktikano thaj konkretnikano implementiribe, sar thaj o šajdutne mehanizmia baši lengiri promocio thaj arakhibe. Ki RM ulavde kanunea lačharella pe i čhipota baši dikhljaribe o ikeribe ko čačipe, anglunikeribe thaj arakhibe o nijamia taro preperutne ko khedina kola si majhari taro 20% ko nijamina taro kanunia kolencar si kerde odola nijamia.³

Aso oficialnikane evidentia taro paluno džijaneskoro hramovibe kerdo ko 2002 berš, trujal o duj majbare khedina - Makedoncoja thaj Albancoja, panda 5 majtikne khedina kerena peše 10% taro sahno džijani thaj odova: Khoraja- 3,85% (ja 77,959), Roma- 2,66% (ja 53,879 džene⁴), Serbia-1,78% (ja 35,939 džene), Bošnjakoja- 0,84% (ja 17,018 džene) thaj Vlaja-0,48% (ja 9,695 džene). Oačhutne (trujal 21,000 džene) kola nane konstitucionala arakhli kategoria, si dizutne tari RM kolasikotor taro hrvatskakoro, montenegroskoro, sloveniakoro, bugariakoro džijani thaj aver, kaskoro ikeribe ko čačipe nane ko fokusi tar akava pučaribe.

Ki odoja dromarin, šerutno fokusi tari publikacia si o čhani thaj i digra tar ikeribe ko čačipe o nijamia taro khedinengere preperutne kola si majhari taro 20% taro dživdutne ki RM, leljarde Kanunea baš anglunikeribe thaj arakhibe o nijamia taro khedina, aver kanunia, sar thaj nijamia garantirime aso ratifikuime maškardžijaneskere-nijamale instrumentia.

² O termini „tiknegendea khedin“ baši zuraria tar akaja publikacia sikavela e khedinen kola si arakhle majhari taro 20% taro sahne dživdutne ki RM

³ Kanuni baš anglunikeribe thaj arakhibe o nijamia taro preperutne ko khedina kola si majhari taro 20% taro dživdutne ki RM („Oficialnikani gazeta ki RM“ num. 92/2008)

⁴ Baro gendo oficialnikane evidentia thaj raportia taro kherutne thaj maškardžijaneskere organizacie vakerena kaj e Romengoro gendo ki Republika Makedonia si majbaro tar odorig sikavdo gendo asoevidentia tar oficialnikano džijaneskoro hramovibe. Akava fakti phandela pe e halea aso koleste baro gendo Roma si bizo ikaldi plesutni dokumentacia, ja palem si evidentirime ko matikane raštrakere evidencie.

KOTORI I

NEVIPA ANDE E OHRIDESKERE
PERVAZESKERE PHANLELAFEA
THAJ LENGORO DŽANLIPE

E Ohrideskere pervazeskere phanlelafea (OPP), hramonkerdo ko avgust 2001 berš, resarinela pe kori promocio taro sansaralo thaj harmonikano zuraribe taro dizutnikano sasoinipe, ko odova kerindor sajgia baš etnikano identiteti thaj interesia taro sa o dizutne ki RM.

O multietnikano karakteri taro makedoniakoro sasoinipe zaruri si te garavel pe thaj te arakhel pi dikhin ko publik dživdipe. O zuraribe taro lokalnikano korkoriradžipe si taro baro džanlipe baši motiviribe o leibethan taro dizutne ko demokratikano dživdipe thaj anglunikeribe i sajgia baši khedinengoro identiteti.

Aso buteder džene, OPP putergja udar kori stabiliteti thaj arakhibe, kolea šurargja te nišankerele pe odrom kori EU thaj NATO integracia. O phanolafi pesar angja thaj neve šajdipa, perspektive thaj pakjiv.

Numa, thaj poadarig ka debatirinel pe pali pučibe kobar o OPP kamijabikerela te kerel thaj promovirinel multietnikano thaj multikulturakoro koncepti ki Republika Makedonia. Haljovela pe, jek kotor haljovkerutne ka den suporti thaj poadarig ka roden horkeribe e datjavengoro pheribe, avera ka mangel te anen o ikeribe ko čačipe taro phanolafi ki paluni faza esapikerindor kaj o jekajek si kamijabaleste ikerdo ko čačipe, džikote trinta thaj poadarig ka dikhen ole sar alati kolea kergje pe but šajdipa thaj nijamia, numa lengoro tiknogendo na mukela lenge te sajđinen o leiba ko čačipe.

Objektivnikane dikhlo, notikerindor o hali angli 2001 berš thaj avdive, o dešeberšengoro ikeribe ko čačipe tar OPP šajdakergja disavo zuraribe taro demokratikane procesia, zurargja i internikani kohezia taro makedoniakoro sasoinipe thaj uli džanlo direkto baši zuraribe o multietniciteti thaj horkeribe o vjavaharia maškar o khedina ki RM.

O nevipa tar OPP kova si saikerdo taro nekobar ulavde kotora, dikhena pe avgo ko šajdakeribe o zuraribe tari decentralizirime radža, fundiribe principia tari bidiskriminacia thaj nijamalo isipe, gndipe ko ulavde khedipaskere procedure ki dromarin baš arakhibe i majorizacia, zuraribe o edukaciakoro procesi ki dajakiri čhib, buvljakeribe o istemalkeribe o čhibja ki centralnikani thaj lokalnikani digra, sar thaj šajdakeribe tromaleste thaj bimujal te sikavel pe o identiteti.

E dizutnengere nijamia kola preperena ko nabutipaskere khedina, pala ko leljakeribe o konstitucionaleskere amandmania ko 2001 berš si akala:

Amandmani IV thaj VIII - Irela pe o termini „nacionalitetia“ e terminea „khedina“ kolea uprikerela pe o statusi tar etnikane Albancoja, Khoraja, Vlaja, Roma thaj aver taro „nacionalitetia“ ki „khedin“. I Srbengiri thaj e Bošnjakongiri khedin lena statusi tari konstitucionalea arakhli kategoria lengere čhibibaja ki Preambula, sar thaj ko aver amandmania kola ikljovena tar OPP:

Amandmani V - sikavela kaj i makedonikani čhib lakere kirilikane lilea si oficialno čhib ki sahani teritoria tari RM sar thaj ko lakere maškardžijaneskere relacie. Ko jek vakti, akava amandmani hramonkerela kaj aver čhib lafikerdi taro majhari 20% taro dizutne ki RM, jekajek, si oficialno čhib, a ko jek oficijalizirinel thaj o istemalkeribe tar aver čhibja ko jekhina taro lokalnikano korkoriradžipe kole istemalkerena ole majhari 20% taro dizutne ki odoja jekhin.

Amandmani VI – promovirnela o principi tar adekvatnikano thaj nijamalo leibethan taro khedina ko organia tari raštrakiri radža thaj aver institucie ko sa o digre, sar fundavno moldipe tar konstitucionaleskoro ničekeribe ki RM. Akava si jek taro fundavne thaj majdžanle principia taro phanolafi kaskiri resarin si te arakhel jekhajekhipe baš etnikane khedina ko publik dživdipe thaj šukarkeribe taro kvaliteti taro publik servisia baši khedinengere preputne.

Amandmani X - anela o agjarvakerdo „ badintereskoro butipe“(dujedromengoro butipe) baši kanunia kola direktnikane vjavaharinena ki kultura, istemalkeribe o čhibja, edukacia, plesutne dokumentia thaj simbolengoro istemalkeribe. Baš anibe esavke kanunia, o Khedipe anela decizia butipaja avazia taro thanlendumne deputatia, ko so zaruri si te ovel butipe avazia taro thanlendumne deputatia kola preperena ko khedina kola nane butipe.

Amandmani XII - Komiteti bašo vjavaharia maškar o khedina fundavne ingerenciaja te dikhljarel pučiba taro vjavaharia maškar o khedina ki RM thaj dela gndipa thaj bahania baši lengoro činavibe. O džene alusarena pe taro niče taro deputatia, a ko akava komiteti jekajek gendo džene si e Makedoncon thaj e Albancon, džikote o ačhutne pandž khedina(Khoraja, Vlaja, Roma, Srbia thaj Bošnjakaja) si po jekhe prezententea.

Amandmani XVI –Akava amandmani si but džanlo baši tiknegendea khedina ki RM thaj vjavaharinela pe ko avazikeribe dujdromengere butipaja bašo Kanuni baši lokalnikano korkoriradžipe, Kanunia baši lokalnikano finansiribe, lokalnikane alusariba, komunengere dizjakerešerutne thaj baši diz Skopje.

Amandmani XVII –Promovirnela o principi tar efektivnikano leibethan taro khedina ko procesia tar anibe decizie. Ko jekhina taro lokalnikano korkoriradžipe o dizutne direktnikane thaj pe prezententencar lena than ko anibe decizia baši pučibe taro lokalnikano džanlipe, a ulavdeste ko umala taro publik servisia, urbanizam thaj ruralnikano planiribe, trujalipaskoro arakhibe, lokalnikano ekonomikano zuraribe, lokalnikano finansiribe, komunalnikane bukja, kultura, sporti, socialnikano thaj čhavengoro arakhibe thaj edukacia.

Amandmani XVIII - Akale amandmanea kerela pe o principi taro dujedromengoro butipe baš anibe decizia baš aksesileibe kori iranibe ko Konstitucionalni, baš iranibe ki Preambula, džene taro Konstitucionalni baši lokalnikano korkoriradžipe thaj savi aver ničekerin koja vjavaharinela pe ko nijamia taro khedinengere preperutne. Baš akala iraniba trujal o dujetrinorengoro butipe avazia taro sahno gendo deputatia ka ovel zaruri thaj butipe avazia taro sahno gendo deputatia kola preperena ko khedina kola nane butipe ki Republika Makedonia.

KOTORI I

NIJAMIA TARO KHEDINA
THAJ DIGRA TARO LENGORO
IKERIBE KO ČAČIPE

A. NIJAMI KI BUTI –ADEKVATNO THAJ NIJAMALO ISIPE KO ORGANIA
TARI PUBLIK ADMINISTRACIA

I publik administracia thaj raštrakoro servisi zaruri si te oven turlipaja ko strukture thaj mehanizmia tari lengiri buti, ko bukjarnipe thaj šajdakeribe baši buti dženenge kola preperena ko minoritetengere grupe ko saoitnipe.

Ola jekajek zaruri si te zurarkeren šajdipa baši turlipe ki saikerin tari lengiri buti⁵

Raštrakiri dajatva si, sar so oj majhari ja majbut kamijabaleste kerela ola ki RM ko nakhle deš berša, si te arakhle čhani baš inkluzia thaj bukjarnipe e preperutnenge taro tiknegendea khedina ko publik sektori. Aso Ljubljanakere dromarina⁶ ulavdi sama zaruri si te nišankere pe ko bukjarnipe ko odola publik sektoria thaj bukja kola si taro baro džanlipe baš ikeribe ko čačipe garantirime e maškardžijaneskere phanlelafencar thaj Konstitucionalea, a odola si o adalatibe, organia baš ikeribe ko čačipe o kanuni, socialnikano arakhibe, sastipaskoro arakhibe thaj edukaciakere institucie. O thanleibe taro džene kola so preperena ko nacionalnikane minoritetia ki publik administracia jekajek šaj te del arka i jekajek šukar te džovapidel ko zaruria taro nacionalnikane minoritetia.⁷

O principi tar adekvatno thaj nijamalo isipe sine taro centralnikano džanlipe baši vakti taro lafikeriba baši OPP lendor ki dikhin i harni digra isipe thaj thanleibe taro preperutne ko khedina ki publik administracia thaj organia tari raštrakiri radža.

1. Nijamalo pervazi

RM-koro Konstitucionalni

E Amandmanea VI kerela pe o principi tar adekvatno thaj nijamalo isipe taro dizutne kola preperena ko sa o khedina ko organia tari raštrakiri radža thaj aver publik institucie ko sa o digre.⁸

E Konstitucionalea direktnikane garantirinele pe o ikeribe ko čačipe tar akava principi ko adalateskoro sistemi. Ko alusaribe adalataria, o adalataria porotnikoja thaj o prezidentia ko adalata, ka ikerel pe adekvatno thaj nijamalo isipe dizutne kola preperena ko sa o khedina. Ko alusaribe publik došalutne ka ikerel pe adekvatno thaj nijamalo isipe dizutne kola preperena ko sa o khedina.⁹

Kanuneskoro pervazi

O pučibe tar adekvatno thaj nijamalo isipe preperutne ko khedina si činavdo ko turlu kanunia thaj telikanunikane aktia kola regulirinenena turlu sfere taro sasaitno dživdipe ki RM.¹⁰

Ki umal taro nijamiadalatkeribe o principi tar adekvatno thaj nijamalo isipe arakhela po leibe ko alusaribe adalataria thaj adalataria-porotnikoja¹¹, ko alusaribe publik došakerutne,¹² ko bukjarnipe publik došakerutnipaskoro strukakoro servisi¹³ thaj ko bukjarnipe ko adalateskoro servisi¹⁴. Ko konstituiribe organia thaj badania tari Akademia baš adalataria thaj došakerutne, anavkeribe džene ko komisie, sar thaj ki selekcia kandidatia baši thanleibe ko šurakeribaskoro treningo ki Akademia, arakhela pe adekvatno thaj nijamalo isipe taro sa o dizutne.

⁵ Dromarin 26, Ljubljana Guidelines on Integration of Diverse Societies

⁶ Dokumenti tar Učo komesarijati baši nacionalnikane minoritetia ko OABE

⁷ Rig 120, ACFC/31DOC(2008)001

⁸ Amandmani VI, RM-koro Konstitucionalni, 2001

⁹ Amandmani XXIX, Amandmani XXX, RM-koro Konsitucionalni

¹⁰ I dendi patrin nane saastardi, numa si sar misal taro sikavibe i inkluzia taro pricipi tar adekvatno thaj nijamalo isipe ko kherutno kanunideibe

¹¹ Dženo 43 st 2 taro Kanuni baš adalata („Of. Gazeta ki RM num. 58/2006, 62/2006, 35/2008, 150/20120)

¹² Dženo 43 st 2 taro Kanuni baš adalata („Of. Gazeta ki RM num. 150/2007, 111/2008)

¹³ Ibid, dženo 76 rig 5

¹⁴ Dženo 6 taro Kanuni baš adalateskoro servisi („Of. Gazeta ki RM num. 98/2008, 161/2008, 6/2009, 150/2010)

Ko bukjarnipe raštrakere thaj publik serviseskere džene ikerela pe transparentno čhipota upri funda taro kriteriumia baši strukakoro džanlipe, principi taro jekajek šartia thaj jekajek akcesi thaj ikeribe o principi taro adekvatno thaj nijamalo isipe taro khedinengere preperutne.¹⁵ ¹⁶ Ko bukjarnipe ki publik institucia, publik pretprijatie thaj organi tari jekhin taro lokalnikano korkoriradžipe ikerela pe ko čačipe o principi taro adekvatno thaj nijamalo isipe.¹⁷ ¹⁸

Akava principi kerela pe thaj ko alusaribe strukakere bukjarne, terbijatidendutne thaj aver bisiklanakaoro kadari ki fundavni edukacia¹⁹ thaj ko publik maškarutne sikljovne²⁰. Thaj ki kulturakiri umal ikerela pe o principi taro nijamalo thaj adekvatno isipe, agjaar o Ministeri baši kultura šaj te fundirinel badania, ja te anavkerel avruno barabarbukjarne lendor ki dikhin o adekvatno thaj nijamalo isipe taro sa o khedina,²¹ a ko jek thaj o džene taro Vastlegaribaskoro komiteti taro filmskoro fondi anavkerena pe pali nijamalo isipe.²²

2. Ikeribe ko čačipe o principi ki praktika

Ki dromarin baši lojkakeribe e dajtvakoro pheribe taro organia taro raštrakoro servisi baši hazrikeribe beršeskere plania baši nijamalo thaj adekvatno isipe o khedina upri funda taro Kanuni baši raštrakere serviseskere džene, o Ministeriumi baš informatikano sasoinipe thaj administracia ko 2011 berš hazrikerija thaj angia Nijamikerutno baši saikerin taro beršeskoro plani baš adekvatno thaj nijamalo isipe taro khedina.

O Nijamikerutno hramonkerela kaj sakova beršeskoro plani zaruri si te saikerel evidentia baši: gendo thaj procenti isipe, maškar aver, thaj taro preperutne taro khedina Khoraja, Roma, Vlaja, Srbia, Bošnjakaja ko saho gendo bukjarne ko organi, sar thaj te sikavel o efektia taro angleder lende thaj realizirime napia, anglodikhle ko anglederutno beršeskoro plani, saikerindor evidentia baš aktivipa phanle e bukjarnipaja taro paluno berš evidentia baš etnikani preperibe taro kandidatia taro patrina baši selekcia thaj bašo selektirime kandidatia. O beršeskoro plani zaruri si te butikerel napia baši strukakoro šajdakeribe thaj majbarodžandipaskoro leibe phanle e implementaciaja taro principi baš adekvatno thaj nijamalo isipe taro khedinengere preperutne ko organia anglodikhle aso Kanuni baši raštrakere serviseskere džene, sar thaj o fiskalnikane implikacie baši realizacia o aktivipa anglodikhle e planea. O esavke plania prezentirina pe sar praktikano thaj napikeribaskoro alati resarinaja šukarkeribe o adekvatno thaj nijamalo isipe taro khedinengere preperutne.

O palune jakhdikhle radžakere dokumentia²³ thaj plania baši bukjarnipe taro nabutipaskere khedina vjavaharinena pe ko periodi taro 2004 berš dži septemvri 2008 berš.²⁴ I praktika sikavela kaj akava principi thaj dži agor taro 2011 berš na sine saho ikerdo ko čačipe ko kotor barjaripe o isipe taro pandž majtiknegendea khedina ko raštrakere organia thaj organia taro jekhina ko lokalnikane korkoriradžipa. Aso Džijaneskoro nijamiarakhutno²⁵ notikerela pe anglunipe ko ikeribe ko čačipe o principi taro adekvatno thaj nijamalo isipe ki RM. Adekvatno ko akava, o isipe taro khedinengere preperutne ko organia tari raštrakiri radža thaj ko jekhina taro lokalnikano korkoriradžipe barjola- ko 2011 berš o hali sine akava: Khoraja- 1,7%, Roma- 1,3% Srbia- 1,6%, Vlaja- 0,7% thaj Bošnjakaja- 0,4%- O hali e isipaja taro Khoraja, Roma thaj Bošnjakaja džanleste

¹⁵ Dženo 12, Kanuni baši raštrakere serviseskere džene („Of. Gazeta ki RM num. 59/2000, 112/2000, 34/2001, 103/2001, 43/2002, 98/2002, 17/2003, 40/2003, 85/2003, 17/2004, 69/2004, 81/2005, 61/2006, 36/2007, 161/2008, 6/2009, 114/2009, 35/2010, 167/2010, 36/2011, 6/2012, 24/2012)

¹⁶ Dženo 6, Kanuni baši raštrakere serviseskere džene („Of. Gazeta ki RM num. 52/2010, 36/2011, 6/2012, 24/2012)

¹⁷ Dženo 22 taro Kanuni baši bukjarne vjavaharia („Of. Gazeta ki RM num. 106/2008, 161/2008, 114/2009, 130/2009, 149/2009, 50/2010, 52/2010, 124/2010, 47/2011, 11/2012, 39/2012)

¹⁸ Dženo 51 st 1-4, Kanuni bašo Budžetia ki RM („Of. Gazeta ki RM num. 64/2005, 4/2008, 103/2008, 156/2009, 95/2010, 180/2011)

¹⁹ Dženo 82 taro Kanuni baši fundavni edukacia („Of. Gazeta ki RM num. 103/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012)

²⁰ Dženo 60, Kanuni baši maškarutni sikljovni („Of. Gazeta ki RM num. 44/1995, 24/1996, 34/1996, 35/1997, 82/1999, 29/2002, 40/2003, 42/2003, 67/2004, 55/2005, 113/2005, 35/2006, 30/2007, 49/2007, 81/2008, 92/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012)

²¹ Dženo 11, Kanuni baši kultura („Of. Gazeta ki RM num. 31/1998, 49/2003, 82/2005, 24/2007, 15/2008, 116/2010, 47/2011, 51/2011, 136/2012)

²² Dženo 13 st 3 taro Kanuni baši filmskoro fondi („Of. Gazeta ki RM num 70/2006, 92/2008, 36/2011, 136/2011, 136/2012).

²³ Rig 11, Trinto raporti tari RM-kiri Radži pali PKANM taro Evropakoro Konsili(ACFC/SR/III(2010)002)

²⁴ Aso odola evidentia taro saho 774 džene preperutne ko khedina kola nane butipe ki RM salde 45 bukjarne sine preperutne ko trin taro pandž majtikne etnikane khedina thaj odova: 24 Khoraja(3,1%), 13 Roma(1,6%) thaj 5 Bošnjakaja(0,6%)

²⁵ Raporti baši dikhljakeribe o ikeribe ko čačipe o principi taro adekvatno thaj nijamalo isipe baši 2011 berš, Džijaneskoro nijamiarakhutno ki RM, April 2011 berš

ačhola palal ki komparacia lengere procentualnikane leibaja than ko sahno gendo dživdutne ki raštra, turli tar isipe taro Vlaja thaj Srbia ko organia taro raštrakoro vastlegaribe, savu si ki uči digra thaj korespondirinela e numerikane leibaja than ko lengere khedina ko sahno gendo dživdutne ki RM. Trujal so akala duj khedina si ko majlačho hali tar ačhutne tiknegendea khedina, sa panda nane ko sahno ikerdo ko čačipe o principi tar adekvatno thaj nijamalo isipe.

O Džijaneskoro nijamiarakhutno konstatirinela kaj taro 972 puče džene kola dengje evidentia²⁶, ko 845 nane bukjarno ni jek preperutno tari bošnjakongiri khedin, ko 737 tari romani khedin, ko 730 tari vlavjengiri khedin, ko 767 tari khorani khedin thaj ko 622 tari srbengiri khedin.

Džikobor analizirina pe majdetalnikane o evidentia kolen si ko Džijaneskoro nijamiarakhutno ko vjavahari e isipaja ko ministeriumia ki centralnikani digra, o pandž majtiknegendea khedina nane ni hari isipaja ko Ministeriumi baši lokalnikano korkoriradžipe, a lengoro isipe si tikno thaj ko Ministeriumi baš arakhibe kote akala pandž khedina si isipaja taro 3,6% ko sahno gendo bukjarne, pal odova ko Ministeriumi baši sastipe-4%, Ministeriumi bašo transport thaj phanlipa-3,2%, Ministeriumi baš androne bukja-3%. Džikobor analizirina pe o evidentia pali etnikane khedina, tgani gajljake si o hali e isipaja taro Khoraja thaj Roma ko ministeriumia (taro salde 0,7% ja 0,6%)

O hali e isipaja taro pandž khedina ko korkorutne raštrakere organia (biroja, komisie, agencie) si dur majšukar ki komparacia e bukjarnipaja ko ministeriumia. Ki akaja grupa sar specifikanek misalia šaj te liparen pe o Raštrakoro Biro baši statistika (ekvaš lendar si Srbia, a o ačhutne si aver khedina), Direkcija baš arakhibe kote si 12,2% isipe, kolendar 9,7% si Roma (akate anglodikhipe zaruri si te lel pe o fakti kaj o direktori preperela ki romani khedin thaj si učo funkcioneri ki jek taro romane politikane partie). O Raštrakoro Arhivi kote si 4,7% sikavela o maškaruno isipe taro pandž khedina ki akaja grupa organia, a sar negativna misali liparena pe o Biro baš edukaciakoro zuraribe(kote nane bukjarne Srbia thaj Bošnjakaja, a o gendo bukjarne Khoraja si 0,8%), i Agencia bašo katastari thaj bimiškiba kote si 3,1% thaj i Agencia baš elektronikane komunikacie kote nane bukjarno ni jek Rom, Vlao ja Bošnjako, a o thanleibe taro Khoraja si salde 0,8% taro sahno gendo bukjarne. Generalno lendo, DŽN phandela kaj jek kotor taro korkorutne organia thaj institucie kergje šukarkeribe ko principeskoro ikeribe ko čačipe, a o maškarutno isipe tar akala khedina ko akala organia si 4,7%

Kana ka analizirinen pe o jekhina taro lokalnikano korkoriradžipe šaj te phandel pe kaj o hali e isipaja na sakana sikavela olen thaj nane ki korelacia e demografikane evindetencar thaj leibaja than taro majtikne khedina ko sahno gendo dživdutne ki odoja komuna. Sar majbare misalia šaj te liparen pe i komuna Gostivar kote e Khorajengoro isipe si 9,8% taro dživdutne, a salde 4,2% ki komunakiri administracia, a o Roma (3,(% taro dživdutne) si isipaja taro 1,7% ki komuna. Jekajek si o hali ki komuna Vraneštica, kote o Khoraja si 20% taro dživdutne, a lengoro isipe ko komunakere organia si salde 11,8%, džikote ki komuna Radoviš taro 14% Khoraja nane ni jek bukjarno dženo ki komunakiri administracia. Ko Karbinci taro sahno 12 džene bukjarne ki komuna ni jek si Khoraja, trujal so o preperutne tari khorani khedin si 18% taro sahno džijani ki komuna. Jekajek si o hali ko Vasilevo thaj Valandovo kote si bareder gendo khorano džijani, a ni jek bukjarno ki komunakiri administracia. Šukar misal baš isipe taro preperutne ki khorani khedin ki komunakiri digra si Ohrid kote dživdinena trujal 4% Khoraja, a si isipaja 3,4% ki komunakiri administracia. Ki diz Skopje e Khorajengoro isipe ki administracia si ki korelacia e gendea dživdutne ki šerutni diz tar akaja etnikani khedin. Ki komuna Dolneni o gendo bukjarne Khoraja thaj Bošnjakaja si učo thaj korespondirinela e procentualnikane leibaja than tar akala duj khedina ko sahno gendo dživdutne ki komuna.

Ki lokalnikani digra o hali e isipaja Roma, ko haljovibe e evidentencar taro Džijaneskoro nijamiarakhutno, ko komunakere organia si gajljake. Akava nane agjaar salde ki komuna Šuto orizari kote o gendo bukjarne Roma si 45%, džikote ko aver komune akava procenti si but majtikno. Ko komune Bitola (kote i romani khedin si 2,75% taro džijani), Ilinden(kote i romani khedin si 2,70% taro dživdutne), Kavadarci (kote i romani khedin si 1,75% taro dživdutne), Kumanovo (kote so i romani khedin si 4% taro dživdutne), Pehčevo (kote so i romani khedin si 7,07% taro dživdutne) thaj Prilep (kote so i romani khedin si 5,77% taro dživdutne) nane bukjarno ni jek Rom ko komunengere administracie.

So vjavaharinela pe ko Srbengoro isipe šaj te konstatirinela pe²⁷ kaj generalno ola si adekvatno isipaja ki lokalnikani digra ko odola komune kote tradicionalnikane dživdinena ko majbaro gendo. Agjaar 7,4% taro bukjarne ko komunakere organia ko Kumanovo si preperutne tar akaja etnikani khedin, so si 8,60% taro sahno džijani. Ki komuna Staro Nagoričane 44% taro bukjarne ki komuna si Srbia, ko Čučer Sandevo odova gendo si 42,3%, a ko Rosoman 20%. O hali zaruri si te šukarkerel pe ki komuna Aerodrom, kote i srbengiri khedin si 4,3% taro sahno džijani, a lena than salde 1,9% isipe ko komunakere organia. Jekajek si o hali ki komuna Centar, džikote ki komuna Karpoš o Srbia si adekvatno isipaja ko komunakere organia.

O ačhutne duj khedina si isipaja ki but harni digra ko komunakere organia, a odova nane agjaar salde ko komune

²⁶ 90% tar institucie dži kolende sine bičhaldo o pučibutno, adekvatno dengje džovapi thaj bičhalgie len dži Džijaneskoro nijamiarakhutno

²⁷ Cidindor tar evidentia saikerde ko raportari taro DŽN baš adekvatno thaj nijamalo isipe baši 2011 berš

Kruševo, Bitola thaj Struga kote e vlejngiri khedin si adekvatno isipaja thaj ko komune Dolneni thaj Saraj kote notikerela pe adekvatno isipe tari bošnjakongiri khedin. Trujal so e bošnjakongiri khedin si 17,46% tari populacia ki komuna Petrovec, ko organia tari akaja jekhin taro lokalnikano korkoriradžipe nane ni jek bukjarno Bošnjako. Ko organia tari diz Skopje, taro sahno 666 bukjarne salde jek si Bošnjako, a ni jek Vlao nane isipaja ko akala organia.

E Evropakoro konsili ple rezolucijaja taro juli 2012 berš notirinela kaj trujal o fakti so si kerdo disavo progresi ko vjavahari tar ikeribe ko čačipe o principi tar adekvatno thaj nijamalo isipe taro khedina ki centralnikani thaj lokalnikani digra, o džene kola preperena ki albanikani, bošnjakongiri, srbngiri, vlejngiri, romani thaj khorani khedin nane adekvatno isipaja.²⁸ O Evropakoro konsili jekajekhe rezolucijaja baši RM kritikuinela e raštra kaj baro gendo taro preperutne ko khedina bukjarne e ikeribaja ko čačipe tar akava principi si bizo užeste definirime deskripcia taro bukjarne savalia, a nesave nane ni akharde ko bukjarne thana. Akava, aso Evropakoro konsili, parunela o efektivnikano leibe than taro khedina ko publik sektori thaj šaj te ovel negativnikane asarea upri servisengoro kvaliteti.

O preperutne taro pandž majtiknegendea khedina nane adekvatno isipaja ko organia taro jekhina taro lokalnikano korkoriradžipe, disave ikalinencar ko majtikno gendo komune kote dživdinena ko disavo gendo ja kaskere regionen tradicionalnikane džithanakerena olen.

O tiknegendea khedina (Srbia, Khoraja, Bošnjakaja, Vlaja thaj Roma) sa panda nane adekvatno isipaja ko administraciakere organia.

3. Sar te arakhel pe akava nijami?

Upridikhin baš ikeribe ko čačipe o principi tar adekvatno isipe: O raštrakoro vastlegaribaskoro inspektorati, trujal i ničali upridikihin kova si avazikerdi upridikihin ko ikeribe ko čačipe o relevantna kanunia thaj hramonkerina, si thaj ingerencijaja te kerel upridikihin baš adekvatno thaj nijamalo isipe taro khedinengere preperutne ko sa o digre.

Nijami ki rovljarin mujal alusaribe raštrakoro ja/thaj publik serviseskoro dženo: Mujal i decizia baš alusaribe kandidati raštrakoro ja/thaj publik serviseskoro dženo o bičalo kandidati si nijamea ki rovljarin dži Agencia baš administracia savi anela decizia ko roko tar ofto divesa pala ko rovljarinakoro leibe. I rovljarin prolongirinela e deciziakoro ikeribe ko čačipe. Mujal i decizia tari Agencia o bičalo kandidati si nijamea ki Došakerin anglal ingerenciakoro adalati ko roko taro 15 divesa taro dive kana si lendi i decizia.^{29 30}

Rekomandacie:

1. Rekomandacie dži lokalnikano korkoriradžipe

- Te zurarkerel pe o ikeribe taro principi tar adekvatno isipe ko sa o organia taro jekhina taro lokalnikano korkoriradžipe, ulavde akcentea ko bukjarnipe Roma, Vlaja thaj Bošnjakaja ko odola komune kaskere teritorie tradicionalno si thanakerde ja kolende dživdinena ko džanlo gendo.
- Kontinuirime treningo e bukjarnenge ko organia tari jekhin taro lokalnikano korkoriradžipe ki dromarin tar arakhibe o specifikane zaruria taro džene kola preperena e khedinenge.

2. Rekomandacie dži raštrakere radže ki centralnikani digra

- Te zurarkerel pe o ikeribe taro principi taro nijamalo isipe ko ministeriumia ki centralnikani digra ulavde akcentea ko bukjarnipe taro Khoraja thaj Roma ko ministeriumia.
- Čhivibe kriteriumia resarinaja šukarkeribe o adekvatno thaj nijamalo isipe taro khedinengere preperutne, napikerdo e digraja taro šukarkeribe o kvaliteti taro servisia baši khedinengere preperutne. O adekvatno isipe nane zaruri te napikerel pe salde kvantitativnikane, numa avguno e akcsea thaj kvalitetea taro publik servisia dži khedinengere preperutne.
- Deibe dumo e deibange baš efektivnikani integracia e serviseskere džengenenge, preperutnenge ko tiknegendea khedina, ki publik administracia kerinodr lungevakteskere thaj ikeribaskere strategie.

²⁸ Resolution CM/ResCMN(2012)13 on the implementation of the FCNM by “the former Yugoslav Republic of Macedonia”

²⁹ Supra note 15, dženo 17-a

³⁰ Supra note 16, dženo 18

B. NIJAMI KI EDUKACIA

O raštre zaruri si te sajдинen o nijami e dženenge kola preperena ko minoritetengere grupe te sikljon pi dajakiri čhib ja te oven kotor tari siklana ki dajakiri čhib, ulavdeste ko okola thana kola tradicionalnikane si thanakerde lengere rigatar ja kote so dživdinena ko džanlo gendo.

O raštre zaruri si te džipheren akava procesi zurarkeribaja integirime thaj multičhibjakiri edukacia ko sa o digre ki te šaj te šajdakerel majjekhajek akcesi, šajdipa thaj edukaciakoro zuraribe sa e participantenge bi dikhindor lengoro preperibe ko majoritetengere ja minoritetengere khedina. Esavki integririme edukacia zaruri si te sikavel sa e siklen baši turlipe ko lengoro sasoitnipe.³¹

Aso a.v Hageskere rekomandacie tar Učo komesariati baši nacionalnikane minoritetia, idealnikano mediumi ko sikavibe ko anglosikljovibaskere berša si i dajakiri čhib e čhaveske, a ko jek thaj i siklana ki fundavni edukacia zaruri si te kerel pe ko minoritetengere čhibja, džikote i minoritetengiri čhib(e čhaveskiri čhib) zaruri si te sikljol pe sar ničalo predmeti. Ko pervazia tari maškarutni sikljovni džanlo kotor tari siklana zaruri si te kerel pe ki minoritetengiri čhib.³²

I edukacia si jek taro nahtarale forme baši pendžarkeribe taro preperutne ko minoritetengere grupe ple ulavdipaja, kulturaja thaj čhibjaja, a ko jek thaj avguno mehanizmo kova arakhela integracia e jekhinake ko sasoitnipe. E edukaciakoro principi e preperutnenge ko nacionalnikane minoritetia ki lengiri dajakiri čhib adže nane predmeti taro debate thaj ulavin ko phuvja tari purabdakšinali Evropa. Numa, i digra tar implementacia thaj digra tar ikeribe

³¹ Supra note 5, Dromarin 45

³² Rekomandacia 11-13, Hageskere rekomandacie phanle e edukaciakere nijamencar taro nacionalnikane minoritetia, Učo komesariati baši nacionalnikane minoritetia, OABE, 1996

ko čačipe tar akava principi ki praktika ačhovea thaj poadarig kerko problemi kolea arakhela pe sakoja tar akala phuvja.

E edukaciakoro džanlipe taro khedinengere preperutne kola si majhari taro 20% tari populacia ki RM šaj te dikhel pe nekobore parametrendar, a angli sa nahtaralo pučibe si o akcesi taro preperutne ko akala khedina dži kvalitetno edukacia istemalkerindor o šajdipe te istemalkeren pi dajakiri čhib. RM si dajatvaja e edukacija te šajdakerel e turlu etnikane grupenge zurarkeribe o hošipe baši preperibe ko lengere khedina, saikerindor inkluzia e khedinenge ko sasoincipe e edukaciakere procesea, a ko jek e edukacija te educirinel e majoritete thaj te zurarkerel i minsa maškar o dizutne baši turlipe thaj multikulturipe tar amaro sasoincipe.

Ki RM, athinaleste tari digra thaj čhani edukaciakoro procesi, akava nijami taro preperutne ko tiknegendea khedina ikerela pe ko čačipe ko turlu digre:

- Nijami ki edukacia thaj dikhljakeribe i siklana ki dajakiri čhib
- Nijami ko pendžarkeribe thaj sikljovibe ki dajakiri čhib
- Nijami ko siklanakoro ikeribe sar alusaribaskoro procesi- Pendžarkeribe e khedinakere čhibjaja thaj kulturaja

1. Nijameskoro pervazi

Anglosikljovibaskoro terbijakeribe thaj edukacia

O dajankeribe thaj edukacia e čhavenge taro anglosikljovibaskere berša ikerela pe ko čačipe ko čhavengere gradinke. Aso kherutni nijamali regulativa, komunakiri čhavengiri gradinka fundirinela i komuna thaj i komuna tari Diz Skopje,³³džikote privatnikani institucia baši čhave šaj te fundirinela kherutno nijamalo ja badanikano dženo upri funda taro leibe dendo tari Radži.³⁴ Ki čhavengiri gradinka o aktivipa kerena pe ki makedonikani čhib thaj kirlikano lil, a e čhavenge taro preperutne ko aver khedina ko čhibj tar adekvatno khedin.³⁵O dženo bukjarino ki institucia čhavenge, kova si saikerdo ko grupe kolende o terbijatkeribaskere- edukaciakere aktivipa kerena pe ki čhib taro khedinengere preperutne zaruri si te pendžarel i čhib thaj o lil koleste kerela pe i buti.

I terbijatkeribaskiri- edukaciakiri buti ččhavencar taro anglosikljovibaskere berša ko publik čhavengere gradinke ki RM, maškar aver, kerela pe thaj realizirinela pe thaj upri funda taro principi taro jekajek šajdipe thaj sajgja e turlipange maškar o čhave. Aso akava principi, zaruri si te sajdinen pe o turlipa thaj multikulturalizmo ko aktivipangoro alusaribe, ko alusaribe bukja thaj materialia, kola e čhavenge ka šajdakeren dajanipe taro korkorutno identiteti thaj sikljovibe džanlipa baši turlipa maškar o manuša thaj o kulture.³⁶

Fundavni edukacia

I fundavni edukacia ki RM thavdela 9 berša thaj oj si dajatvime thaj bilovengiri. Aso koncepcia baši enjaberšengiri fundavni edukacia, o multikulturalipe taro makedoniakoro sasoincipe rodela i fundavni sikljovni te pormovirinela e moldipaskere zurarkeriba ko sikle baši barabarutno dživdipe, sajgija e turlipange maškar o manuša thaj lengiri kultura, čhib thaj tradicie.

Aso RM.koro Konstitucionalni e khedinengere preeprutne si nijamea ki siklana ki pi dajakiri čhib ki fundavni edukacia, a ko sikljovne kolende i edukacia kerela pe ki aver čhib sikljola pe thaj i makedonikani čhib.³⁷ Baši sikle khedinengere preperutne kola džana ki siklana ki čhib turlu tari makedonikani čhib thaj lakoro kirilikako lil, i terbijatkeribaskiri- edukaciakiri buti kerela pe ki čhib thaj ko lil tar adekvatno khedin. Akale siklengje o sikljovibaskere lila ikalena pe ki čhib thaj lil koleste ikerela pe i siklana, savi sar dajatva si anglodikhli ko Kanuni baši sikljovibaskere lila baši fundavni thaj maškarutni edukacia.³⁸

³³ Kanuni baši čhavengoro arakhibe („ Of. Gazeta ki RM num. 98/2000, 17/2003, 65/2004, 113/2005, 98/2008, 107/2008, 46/2009, 83/2009, 156/2009, 51/2011, 157/2011), dženo.69 st.1 thaj 2

³⁴ ibid, dženo 76 thaj 77

³⁵ Ibid, dženo 47 st.1 thaj 2

³⁶ Čhinavibe baš anibe o funde tari programa baši ternijatkeribaskiri- edukaciakiri buti čhavencar taro anglosikljovibaskere berša ko publik čhavengere gradinke, Ministeriumi baši buti thaj socialnikani politika („ Of. Gazeta ki RM num.125/2007)

³⁷ Amandmani VIII taro RM.koro Konstitucionalni, 2001 berš

³⁸ Kanuni baši sikljovibaskere lila ki fundavni thaj maškarutni edukacia („ Of. Gazeta ki RM num.98/2008, 99/2009, 83/2010, 36/2011, 135/2011, 46/2012), dženo.3 st.2

Ko fundavne sikljovne ki RM i siklana pali sa o predmetia kerela pe ki makedonikani, albancongiri, khorani thaj srbengiri čhib. Ko haljovibe e ničekerinencar baši sajdipe o čhibjakoro thaj kulturnikano identiteti taro khedinengere preperutne taro 3-to dži 9-to klasi dela pe šajdipe te sikljon ko akala alusaribaskere predmetia- čhib thaj kultura taro Vlaja, Roma thaj Bošnjakojia.

O sikle kola ka alusaren akala predmetia šaj te sikljoven olen kontitunirime dži agorkeribe tari fundavni edukacia duje arenar ko kurko.³⁹

Maškarutni edukacia

I maškarutni edukacia si dajativime sakone dizutneske, a ko publik maškarutne sikljovne si bilovengiri. Ki RM mukela pe fundiribe komunakere, raštrakere thaj privatnikane maškarute sikljovne. Aso RM-koro Konstitucionalni e khedinengere preperutne si nijamea ki siklana ki pi čhib ki maškarutni sikljovni, a ko sikljovne kolende i edukacia kerela pe ki aver čhib sikljola pe thaj i makedonikani čhib.⁴⁰ Baši khedinengere preperutne kola džana ki siklana ki čhib turlu tari makedonikani čhib, i terbijatkeribaskiri-edukaciakiri buti kerela pe thaj ki čhib thaj lil tar adekvatno khedin ko čhani thaj teli šartia anglodikhle kanunea, ko so o sikle dajativime sikljona thaj i makedonikani čhib.⁴¹

Aso kalendari baš organizacia o sikjovibaskoro 2012/2013 berš ko publik maškarutne sikljovne, o tradiconalnikano dive tar edukacia e khedinengere preperutnenge kola si ki siklana ki čhib turlu tari makedonikani čhib nišankerela pe organiziribaja kulturakere thaj aver manifestacie. Ko kotor tar arakhibe o hošiba thaj preperiba e siklunge kori plesutne etnikane khedina, o kherutno kanuneskoro pervazi anglodikhela sikljovibaskoro lil te cidel pe taro sikljovibe džikote saikerela materia savi bilačhelafencar si baši historia, kultura thaj aver moldipa taro dizutne kola si kotor, maškar aver, taro khorano džijani, vlejengoro džijani, srbengoro džijani, romano džijani, bošnjakongoro džijani thaj aver.⁴²

Uči edukacia

O rašrutne ki RM si jekhajekhe šartencar ko nijami ki edukacia ko učeeduciakere institucie ki Republika Makedonia. O učeeduciakere institucie šaj te oven publik, privatnikane-publik biprofiteskere institucie thaj privatnikane(profitnikane ja biprofitnikane) institucie. Aso validnikano kherutno kanunideibe i siklana ko učeeduciakere institucie kerela pe ki makedonikani čhib. Numa, o preperutne taro khedina sebepi sikavibe, dajanibe thaj zurarkeribe taro po identiteti si nijamea i siklana ko publik učeeduciakere institucie, pali adekvatna studiengere programe thaj saikerina, te ikeren la ki khedinakiri čhib, ko haljovibe e kanunea baš uči edukacia thaj e statutea tari učeeduciakiri institucia. Finansiribe tari raštrakiri rig dela pe e uče edukaciake thaj čhibjake sava lafikerena la majhari 20% taro džijani ki RM, durust limitirime si salde ki edukacia ki albancongiri čhib, a na thaj ko čhibja taro pandž majtiknegenda khedina.

I siklana taro publik pedagogikane učeeduciakere institucie šaj te kerel pe ko čhibja taro preperutne ko aver khedina kola nane butipe ki RM. Kana i siklana kerela pe ko čhibja taro khedinengere preperutne kola nane butipe, i makedonikani čhib sikljola pe sar ulavdo siklanakoro predmeti, a ikerela pe siklana ki makedonikani čhib thaj majhari ko panda duj siklanakere predmetia.⁴³

2. Nijameskoro ikeribe ko čačipe ki praktika

Anglosikljovibaskoro terbijatkeribe thaj edukacia

Aso Programa tari RM-kiri Radži baši zuraribe i buti baši čhavengoro arakhibe baši 2012 berš,⁴⁴ o dajankeribe thaj terbijatkeribe bašo čhave taro anglosikljovibaskere berša ko 2012 berš kerela pe ko saho 54 publik institucie baši čhave-čhavengere gradinke thanakerde ko 43 komune ko 176 objektia.⁴⁵ Ko vakti taro 2010/2011 berš ko publik institucie baši dajankeribe thaj terbijatkeribe čhaven- čhavengere gradinke sine astarde saho 23.104 čhave taro

³⁹ Haing: Koncepcia baši enjaberšengiri fundavni edukacia thaj terbijati, Ministeriumi baš edukacia thaj vigjani, Biro baši zuraribe i edukacia(fevruari 2007, Skopje)

⁴⁰ supra note 37

⁴¹ supra note 20, dženo.4

⁴² Dženo 3, Kanuni baš iranibe thaj džihpheribe o Kanuni baši sikljovibaskere lila baši maškarutni thaj fundavni edukacia („ Of. Gazeta ki RM num.46/2012)

⁴³ dženo 103 st.1, 2, 3, 8 thaj 9 taro Kanuni baš uči edukacia („ Of. Gazeta ki RM num .35/2008, 103/2008, 26/2009, 83/2009, 99/2009, 115/2010, 17/2011, 51/2011, 123/2012)

⁴⁴ Programa tari RM-kiri Radži baši zuraribe i buti baši čhavengoro arakhibe baši 2012 berš („ Of. Gazeta ki RM num.08/2012)

⁴⁵ Kanuni baš iraniba thaj džihpheriba ko Kanuni baši čhavengoro arakhibe („ Of. Gazeta ki RM num.157/2011)

anglosikljovibaskere berša (0-6 berša), so sine 14,45% taro sahno gendo dživdutne ko jekajek berša,⁴⁶ a avere rigatar o istemalkeribe tar isipaskere kapacitetia sar maškaripe si 108,6%⁴⁷, so sikavela o zaruri baši buvljaribe i sepetka taro publik čhavengere gradinke. O majbaro kotor taro čhave saikerde ko anglosikljovibaskoro terbijatkeribe si preperutne taro duj majbare khedina ki RM, a salde 1.140 čhave si preperutne ko pandž majtikne khedina (Khoraja, Roma, Srbia, Vlaja thaj Bošnjakojaja) ja palem o jekajek si 4.54% tari sahani populacia ko gradinke ko 2011/2012 berš. Akava si but tikno procenti leibethan lendor ki dikhin akaj akala khedina lena than 9,61% ko sahno džijani ki Republika Makedonia.

Aso oficialnikane statistikane evidentia, o gendo bukjarne ko publik institucie-čhavengere gradinke si 3,815 džene kolendar 28 si Khoraja, 23 si Roma, 21 deklariringje pe sar Vlaja, 59 Srbia thaj salde 8 Bošnjakojaja, so si salde 3,64% taro sahno gendo bukjarne. Tar akava evidenti avela pe dži phandipe kaj ki praktika nane čalo gendo bukjarne strukakere džene ko čhavengere gradinke kola kamijabaleste ka šajdakeren ikeribe ko čačipe e čhavengoro nijami kola si preperutne ko khedina te oven saikerde ko terbijatkeribaskere aktivipa kola ka oven sine ki lengiri dajakiri čhib tari rig taro džene kola si zaruri te pendžaren i čhib thaj o lil koleste kerela pe i buti.

Ko 2011 berš 79 čhave sine saikerde ko 4 grupe kolende o aktivipa kerena sine pe ki khorani čhib, džikote baš ačhutne 4 majtiknegendea khedina nane ulavdeste statistikane evidentia, mujalutno, panda 122 čhave sine saikerde ko sahno 6 grupe kolende o terbijatkeribaskere aktivipa ikerje pe ki aver čhib, saikerindor thaj aver jabane čhibja (anglikani čhib t.a).⁴⁸ Tar akava šaj te phandel pe kaj 1.140 čhave preperutne ko majtiknegendea etnikane khedina ki RM, ko but tikno gendo sine saikerde ko grupe kolende o terbijatkeribaskere-educaciakere aktivipa ko publik čhavengere gradinke kerena pe ki čhib tari lengiri khedin.⁴⁹

Ko vakti taro 2011/2012 berš sine ande sahno 7 čhinaviba tari RM-kiri Radži baši fudniribe ja transformacia ki privatnikani institucia baši čhave- ki ni jek taro privatnikane institucie baši čhave formirime ko palune duj berša, o terbijatkeribaskere aktivipa na kerena pe ki čhib taro nesave taro majtiken khedina.

Aso pučariba taro Džijaneskoro nijamiarakhutno baš adekvatno thaj nijamalo isipe taro khedinengere preperutne ko bukjarnepe ko čhavengere gradinke, dikhli si tikni digra isipe džene kola si preperutne ko majtiknegendea khedina ki RM,⁵⁰ so avere rigatar sikavela ko problemi taro nanipe čajaribaskoro thaj adekvatno kadari baš ikeribe o anglosikljovibaskere aktivipa ko čhibja taro majtiknegendea khedina.⁵¹

Pozitivnikano misal

O misal ko publik institucie- čhavengere gradinke kolende si formirime grupe ki khorani čhib, trujal so si ko bičalo gendo, palem pozitivnikne asarikerena ki dromarin taro barjaribe o ikeribe ko čačipe taro nijami o čhave preperutne ki Khoraengiri khedin ki RM te oven kotor taro terbijatkeribaskere aktivipa ki pi dajakiri čhib. Esavke pozitivnikane misali si registririme ko nekobor komune ki diz Skopje, Struga thaj Ohrid sar ulavde thaj kombinirime paralelke.

⁴⁶ Oficialnikano haing; „O publik institucie baši dajankeribe thaj terbijatkeribe čhaven- čhavengere gradinke, 2011“ Statistikani dikhin numero 2.4.12.01/708, Raštrakoro Biro baši statistika ki RM

⁴⁷ supra note 44

⁴⁸ supra note 46, T-14

⁴⁹ Salde 79 čhave taro sahno 206 čhave preperutne ki khorani khedin ki RM kola sine hramome ko gradinke ko 2011/2012 berš, ja 38% sine saikerde ko terbijatkeribaskere aktivipa kerde ki lengiri dajakiri čhib, džikote ko ačhutne 4 majtikne khedina odova procenti si džanlo majtikno.

⁵⁰ Akaja institucia phandlja kaj salde o hali e bukjarne sar Srbia thaj Vlaja čajjarela o rodipa baši nijamalo isipe (1,9% Srbia thaj 0,9% Vlaja) ki komparacia e sahne gendea džijani ki RM. O DŽN arakhlja kaj ko gradinke bukjarne si salde 0,5% Khoraja, 4% Roma thaj 3% Bošnjakojaja

⁵¹ supra note 25, rig.65

Negativnikano misal

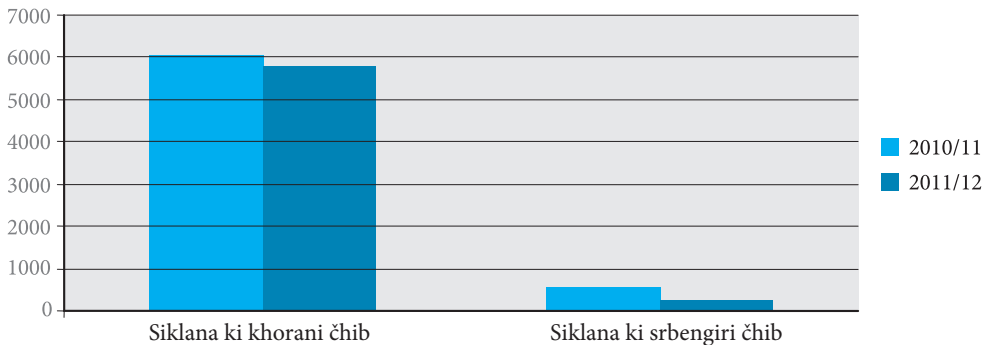
Turli taro čhave preperutne ki khorangiri khedin, o čhave tar ačhutne majtiknegendea khedina ki RM ko but tikno procenti ja ič na ikerena ko čačipe o kanunikano nijami o terbijatkeribaskere-edukaciakere aktivipa ko publik čhavengere gradinke te ikeren olen ki čhib tari pi khedin.

Fundavni edukacia

Ko kotor šajdipa baš edukacia taro majtiknegendea khedina ki lengiri dajakiri čhib, ki RM aso validnikane siklanakere plania thaj i koncepcia baši enjaberšengiri edukacia, i ničali siklana ikerela pe ki makedonikani, albancongiri, khorani thaj srbengiri čhib, džikote i čhib tar aver preperutne ko khedina si salde alusaribaskoro predmeti: kultura thaj čhib taro Roma, Bošnjakoka ja Vlaja.⁵²

Ki ničali fundavni edukacia⁵³ o gendo sikle Khoraja ko vakti taro 2011/2012 berš sine 4,57% taro sahno gendo hramome sikle, 2,99%⁵⁴ taro sahno gendo sikle ja 65.53% taro sikle Khoraja džana sine ki siklana ki khorani čhib. Ko sikljovibaskoro 2011/2012 berš, aso evidentia taro Minsiteriumi baš edukacia thaj vigjani taro sahno gendo sikle ja 65.53% taro sikle Khoraja džana sine ki siklana ki khorani čhib. Ko sikljovibaskoro 2011/2012 berš aso evidentia taro Ministeriumi baš edukacia, 64% taro sahno hramome sikle Khoraja džana sine ki siklana ki pli dajakiri čhib, so si tikno tiknjakeribe taro 1,5% ko vjavahari e nakhle sikljovibaskere beršea. Ko vakti taro 2010/2011 sikljovibaskoro berš o gendo čhave Srbia ki ničali fundavni edukacia ki RM sine 0,90% taro sahno gendo sikle ki fundavni edukacia ki RM. Salde 0,27%⁵⁵ taro sahno gendo sikle ja 30,27% taro sikle Srbia džana sine ki siklana ki srbengiri čhib. Ko sikljovibaskoro 2011/2012 berš aso evidentia taro Ministeriumi baš edukacia, akava gendo si tiknjardo thaj si 14,75% taro sahno hramome sikle Srbia, so si tiknjakeribe taro 15% ko vjavahari e nakhle beršea. I fundavni edukacia ki khorani thaj srbengiri čhib organizirina pe majbut ko thana thaj komune ki RM thanakerde džanle gendea preperutne taro khorangere khedina.

Gendo sikle kola vizitkerena i siklana ki khorani čhib ki fundavni edukacia ki RM

Ki praktika ačhovea thaj o problema e arakhibaja majšukar kvaliteti tari siklana ki čhib turli tari makedonikani sebepi biadekvatno gendo sikavne, biadekvatno sikavin taro siklanakoro kadari thaj nanipe kvalitetnikano siklanakoro materiali. Jekajek, o čhave taro tiknegendea khedina kola pli fundavni edukacia agorkergje ola džandor ki siklana ki dajakiri čhib, ko baro napi arakhena pe thaj problemencar ko hramovibe thaj vizitkeribe i siklana ki makedonikani čhib ko maškarutne sikljovne sebepi

⁵² supra note 23, rig..35

⁵³ I ničali fundavni edukacia ki RM ikerela pe ko sahno 341 sikljovne kalendar 241 si jekhčhibjale thaj odova: 185 i siklana ikerena la ki makedonikani čhib thaj 55 ki albanikani čhib

⁵⁴ 85 fundavne sikljovne ikerena i siklana duječhibjencar thaj odova: 59 sikljovne ki makedonikani thaj albanikani čhib, 20 sikljovne ki makedonikani thaj khorani čhib, a 3 sikljovne ki makedonikani thaj srbengiri čhib. 15 fundavne sikljovne ki RM i siklana ikerena la ko trin čhibja thaj odova: 13 ki makedonikani, albanikani thaj khorani siklanakiri čhib, a 2 sikljovne ki makedonikani., albanikani thaj srbengiri čhib.

⁵⁵ Ibid.

nanipe kursia thaj napia baši lengoro suporti baši sikljovibe i makedonikani čhib.⁵⁶

Ko paluno raporti baši RM baš ikeribe ko čačipe o PKANM⁵⁷, o konsilideibaskoro komiteti notiringja kaj džando gendo čhave preperutne ki Bošnjakongiri, Vljajngiri thaj Romani khedin vizitkerena sine siklana ko fundavne sikljovne kola na dena sine adekvatna šajdipa baši sikljovibe o alusaribaskoro predmeti. Agjaar, taro 1802 čhave Bošnjakolja salde 377 siklile o alusaribaskoro predmeti „Čhib thaj kultura taro Bošnjakolja“, a taro 10.551 čhave Roma salde 2.191 siklile o alusaribaskoro predmeti „Čhib thaj kultura taro Roma“. I situacia e čhavencar Vlaja si majturli soske salde 307 čhave vakjergje kaj si Vlaja, a 716 čhave siklile o alusaribaskoro predmeti „Čhib thaj kultura taro Vlaja“, so aso Konsilideibaskoro komiteti taro PKANM akaja situacia si rezultati taro fakti so na sa vlejengere čhave notikerena pe čačeste aso lengoro preperibe tari rig taro sikljovnakere šerutnupa.

Ko sikljovibaskoro 2011/2012 berš sine disave iraniba ko kotor ikeribe ko čačipe o nijami taro čhave kola vizitkerena i siklana ki pli dajakiri čhib. Akava ulavdeste si sikavdo ko preperutne tari bošnjakongiri khedin kote so šurargja eksperimentalnikani siklana ki bošnjakongiri čhib ko duj sikljovne (ko Saraj thaj Veles) kolende ki siklana astarde si sahno 328 čhave. Ko aver sikljovne kote ikerela pe siklana pali alusaribaskoro predmeti „Čhib thaj kultura taro Bošnjakolja“ sahno 358 čhave Bošnjakolja (ja trujal 20%) džana sine thaj sikljona sine akava predmeti ko 2011/2012 berš. Sahno 9.924 Roma vizitkerena sine i siklana ko fundavne sikljovne ki Makedonia, a o sikljovibe taro alusaribaskoro predmeti sine šajdakerdo ko 11 fundavne sikljovne. Adekvatno ko akava, 2503 sikle Roma istemalkerde akava šajdipe so si barjovibe baši 15% ko vjavahari e sikljovibaskere 2008/2009 berš. Numa, o gendo Roma kola sikljona akava alusaribaskoro predmeti si harno thaj nane majbaro taro 35% taro sahno gendo sikle Roma ki RM. Ko čhave Vlaja hramome ki fundavni edukacia thaj čhave kola vizitkerena i siklana pali alusaribaskoro predmeti „Čhib thaj kultura taro Vlaja“ palem sar thja ko konstatacie taro Konsilideibaskoro komiteti si pozitivnikano turlipe. Agjaar ko 2011/2012 o sahno gendo hramome sikle Vlaja ki RM sine 330 čhave, o jekajek periodi sahno 462 čhave džana sine ki siklana tar alusaribaskoro predmeti ko 12 fundavne sikljovne ki RM. Logikane i koncentracia sikle kola vizitkerena i siklana si majbari ko thana kolende tradicionalnikane dživdinela akaja khedin.

Ki praktika nane sahno pherde o kanunikane anglošartia ko kotor bukjarnipe siklanakoro kadari baši trin alusaribaskere predmetia. Adekvatno, o sikavne pali akala predmetia avena taro siklanakere fakultetia taro turlj profilia, majbaro gendo korkori preperena ki khedin baši kolate si iradime o alusaribaskoro predmeti, numa si thaj siklanakoro kadari tar aver khedina kolen nane adekvatno digra pendžaribe e khedinakiri čhib. Aso informacie taro Ministeriumi baš edukacia thaj vigjani, baro problemi si o kontiunirime sikavibe thaj strukakoro džanlipe tar akava siklanakoro kadari.

Pozitivnikano misal

Ko duj sikljovne ki komuna Saraj thaj Veles ikerela pe eksperimentalnikani siklana ki bošnjakongiri čhib kolaja ko sahno si astarde 328 čhave Bošnjakolja.

Negativnikano misal

O gendo sikle ki fundavni edukacia kola vizitkerena siklana tar alusaribaskoro predmeti „Čhib thaj kultura taro Roma“ si bičaljaribaskoro. O sikljovibe tar akava predmeti sine šajdakerdo salde ko 11 fundavne sikljovne buvleste ki raštra, so na tasvirkerela o čačutne zaruria, nane adekvatno e isipaskere demografikane tasvirea, ja palem si motiviribaskoro ki dromarin inkluzia taro čhave Roma ko siklanakoro vizitkeribe tar akava predmeti.

⁵⁶ Rig 41, Raporti baši “nekanutni Jugoslaviakiri Republika Makedonia” (šartio monitoring rota), EK mujal rasizmo thaj bitolerancia (CRI (2010)19)

⁵⁷ Rig 27, Advisory Committee on the FCNM, Third Opinion on “the former Yugoslav Republic of Macedonia” adopted on 30 March 2011, ACFC/OP/III(2011)001

Strategia baš integirime edukacia – I RM-kiri Radži ko oktomvri 2012 berš leljargja ulavdi Strategia baš integirime edukacia ki RM.⁵⁸ Aso akava dokumenti, a ki dromarin e barjaribaja o šajdipa baši vizitkeribe i siklana pali trin upreliarde alusaribaskere predmetia, butikerde si standardizirime programe baši čhivibe alusaribaskiri programa baši sikljovibe i čhib taro lokalnikane etnikane khedina taro tikne berša ko sa o regionia ki phuv. Aso anglodikhle rokoja, sakoja komuna ulevde sikljovnende ka del šajdipe te ovel fakultativno siklana taro majhari jek taro čhibja taro lokalnikane etnikane khedina. O ikeribe ko čačipe tar akava aktivipe si anglodikhlo baši sikljovibaskoro 2012/2013 berš. Jekajek, aso i strategia, a ki dromarin barjakeribe i barabarutni tolerancia thaj maškarkulturnikano komunikacia, ko fundavne sikljovne andarena pe siklankaere programe zurarde saikeribancar baši keribe maškarkulturnikani komunikacia thaj haljovibe. Akava rezultati zaruri si te leljarel pe ikeribaja ko čačipe taro 10 buljarnekamre nišankerde ko anibe konceptia baši tolerancia, maškarpumaro sajdnibe thaj komunikacia ko vakteskoro roko taro 18 masekoja ko vakti taro 2011/2012 berš, a ko sikljovibaskoro 2013/2014 berš te šurarkerel i faza tari pilot implementacia.

Privatnikane fundavne sikljovne – Ki RM i fundavni edukacia si bilovengiri thaj odova si garantirime e Konstitucionalea so šajdakerela o sikle ma te pokinen baši sikljovibe. Adekvatno, o Konstitucionalni thaj o kanuni na mukena fundiribe privatnikane fundavne sikljovne. Numa, ki praktika, o Ministeriumi baš edukacia thaj vigjani ulavde mukibaja mukela te formirinel pe thaj te funkcionirinel privatnikani sikljovni baši fundavne sikle salde oleste te ikerela pe siklana pali eksperimentalnikani programa. Aso kanuni, akaja programa hazrikerela la o Biro baš edukaciakoro zuraribe, a anela la o ministeri.⁵⁹ Ki akaja funda funkcionirinena nekobor privatnikane sikljovne, maškar kolende o fundavne sikljovne „Jahja Kemal“ ko Skopje thaj Struga. „Jahja Kemal“ funkcioniranela phanlelefa e Ministeriumea upri funda tari pilot- programa savi nevjakerela pe nekobor berša. Ko sikljovibaskoro 2011/2012 berš ko soduj fundavne sikljovne sine trujal 200 sikle hramome tar avgo dži enjato klasi kola vizitkerena siklana ki dajakiri čhib(makedonikani, albancongiri thaj khorani). Thaj poadarig ačhola bipherdi i rekomandacia taro Konsilideibaskoro komiteti baši nanipe kanunikano šajdipe baši formiribe privatnikane fundavne sikljovne ko ruhi taro dženo 13 taro PKANM.

Maškarutni edukacia

Trujal so o kanuni mukela o preperutne taro khedina te vizitkeren i siklana ki čhib thaj lil tar adekvatno khedin, akaja ničekerin ki RM ikerela pe ko čačipe salde ko vjavahari tari “majbaregenda taro majtiknegenda“ khedina- i khorengiri khedin. Aso oficialnikane evidentia taro Raštrakoro biro baši statistika, ko sikljovibaskoro 2010/2011 berš i siklana ki khorani čhib ikerela sine pe ko 10 maškarutne sikljovne formiribaja 61 paralelka, a i siklana ikerge la 144 sikavne. Trujal so si trendi taro kontinuirime bajrovibe o gendo sikle Khoraja, palem ko sikljovibaskoro 2010/2011 berš salde 58,32% taro sahno gendo sikle Khoraja vizitkerena sine siklana ki maškarutni edukacia ki pli čhib. Džipherdeste, ki RM si thaj privatnikane maškarutne sikljovne kolende i siklana ikerela pe ki khorani čhib thaj leskoro lil.

So athinela dži ačhutne štar majtiknegenda etnikane khedina ki RM, akanaske sa panda nane formirime mašk sikljovne ja palem paralelke ko ispaskere maškarutne sikljovne kolende i siklana ka iekrel sine pe ki lengiri dajakiri čhib thaj lil. Adekvatno, o čhave preperutne ko akala khedina (Roma, Vlaja, Bošnjakoja thaj Srbia) pala ko agorkeribe i fundavni edukacia i siklana kontinuirinena ola ki makedonikani čhib thaj kirilikano lil ja ki aver čhib thaj lil kolende ikerela pe i siklana ko maškarutne sikljovne ki RM.⁶⁰

Romane čhavengiri edukacia – Sar ulavdo problemi kova ko ple raportia notirinena thaj EKRB thaj o Konsilideibaskoro komiteti taro PKANM si o akcesi dži edukacia thaj aktivnikani inkluzia ko terbijatkeribaskere- edukaciakere procesia baši čhave Roma. EKRB ko plo raportu taro 2010 berš bahtakergia o leljakeribe taro „ Nacionalnikano plani baši Romengiri edukacia thaj napia kola lele pe ki dromarin tari romane čhavengiri inkluzia ko edukaciakoro sistemi (maškarutni thaj uči edukacia). Numa, ko jekajek raportu notirinena pe thaj o kišlipa thaj biefikasnipe taro napia kola leljarena pe ko tereni kana kerela pe lafi baš akcesi taro Romane čhave dži anglosikljovibaskiri thaj fundavni edukacia.⁶¹ Akava komiteti phandela kaj i edukaciakiri digra ko Roma si majtikni ki raštra, a o procenti terne Roma kola agorkerena maškarutni edukacia thaj hramonena pe ko fakultetia si dur telo maškaripe. EKRB gajljaja konstatirinela i tendencia tari romane čhavengiri segregacia ko ulavde(specialnikane)sikljovne baši čhave mujalipaja ko zuraribe, trujal so lengere pharipa e sikljovibaja ko majbaro kotor ikljovena taro bišajdipe te ikeren ko čačipe o nijami edukacia ki pli dajakiri čhib.

⁵⁸ supra note 19, dženo.31-a

⁵⁹ supra note 19, dženo.31-a

⁶⁰ Aso disave informacie, ki komuna Kumanovo ko jek taro maškarutne sikljovne sine šajdakerde o šartia baši formirine paralelka ki srbengiri čhib, numa jekhahekhake khoni na avazikjergia pe.

⁶¹ supra note 56, riga 45 thaj 46

Pozitivnikano misal

I siklana ki khorani čhib ikerela pe ko nekobor maškarutne sikljovne formiribaja paralelke ki khorani čhib. Si trendi taro kontitunirime bajrovibe o gendi sikle Khoraja kola i siklana vizitkerena la ki dajakiri čhib.

Negativnikano misal

O sikle preperutne ko štar majtiknegendea khedina(srbengiri, romani, bošnjakongiri thaj vlajongiri) pala ko agorkeribe i fundavni edukacia i siklana kontinuirinena la ki makedonikani čhib thaj kirilikano lil ja ki aver čhib thaj lil kolende ikerela pe i siklana ko maškarutne sikljovne ki RM. Nane alusaribaskere predmetia kolencar akaja grupa sikle ka džan sine apodarig te zurarkeren i mins baši plesutni kultura, pendžaribe i plesutni čhib thaj saigia kori preperibe ki akaja khedin.

Uči edukacia

I uči edukacia ki RM ikerela pe ko 5 raštrale univerzitetia, 18 privatnikane učeeducaciakere institucie, akreditirime taro MEV thaj jek privatnikani-publik učeeducaciakiri institucia.^{62,63} Ko majbaro raštrakoro univerziteti „Sveti Kiril i Metodij“, Skopje i siklana ko sa o fakultetia ki saikerin kerela sine pe ki makedonikani čhib thaj leskoro kirilikano lil, numa ko Pedagogikano fakulteti „Sveti Kliment Ohridski“ kote so i siklana taro studiakerie grupe baši avgoklasengiri siklana thaj anglosikljovibaskoro terbijatkeribe ikerela sine pe ki makedonikani, albancongiri thaj khorani siklanakiri čhib. Ko dujto pali baripe raštrakoro univerziteti- „Sveti Kliment Ohridski“, Bitola i siklana ko sa o fakultetia ki instituciakiri saikerin ikerela pe ki makedonikani čhib. Jekajek si i situacia thajh e trinto pali baripe raštrakere univerzitetia- „Goce Delčev“, Štip džikote ko raštrakoro univerziteti, Tetovo kaskere saikeribaste si 11 fakultetia i siklana ikerela pe ki albancongiri čhib thaj lakoro lil.

I situacia e privatnikane učeeducaciakere institucienar si majturli. Akala institucie arakhena buteder siklanakere programe kola ikerena pe ko nekobor čhibja, avgo ki makedonikani, albanvongiri thaj anglikani čhib, numa ni jek lendar na dela šajdipe baši studiribe thaj vizitkeribe siklana ki nesavi taro čhibja taro khedina kola si teli 20% taro sahno džijani ki RM. Numa, nesave lendar ple statutencar mukena than i siklana te šaj te kerel pe ki čhib savi si ko istemalikeribe ki RM, sar thaj ki nesavi sumnaleskiri čhib, aso Kanuni baši uči edukacia.

So athinela ko čhibjengoro sikljovibe taro majtiknegendea etnikane khedina, ko Filologikano fakulteti ko Skopje lunge berša si ulavde katedre baši khorani čhib thaj liljaripe thaj baši srbengiri čhib thaj liljaripe. Tar akademikano 2010/2011 berš avgo drom i romani čhib thaj kultura si ando sar alusaribaskoro predmeti ko Filologikano fakulteti ko Skopje. E vlajengiri čhib nekobor berša sikljola pe sar alusaribaskoro predmeti ko Pedagogikano fakulteti ko Univerziteti „Goce Delčev“ ko Štip sar alusaribaskoro predmeti ko trinto semestari baši duj studiakerie programe: anglosikljovibaskiri thaj avgoklasengiri siklana.

Ki dromarin taro barjakeribe o gendo studentia preperutne ko tiknegendea khedina, i RM-kiri Radži anela decizie⁶⁴ bašo kvote baši studentengoro hramovibe. Adekvatno, ki dromarin arakhibe nijamalo thaj adekvatno isipe ko akademikano 2012/2013 berš e studentenge preperutne ko khedina kola nane butipe ki RM, o pandž raštrakere učeeducaciakere institucie džipherdeste hramonkerena studentia preperutne ko akala khedina kaskoro gendo nane

⁶² Haing: Ministeriumi baš edukacia thaj vigjani, <http://mon.gov.mk/en/component/content/article/597>

⁶³ Aso statistikano beršalo ki RM 2012 berš, ko akademikano 2010/2011 berš o sahno gendo studentia ki RM sine 63 250 ko lendar majbaro gendo ja 52 614 vizitkerena sine siklana ko nesavo tare raštrakere učeeducaciakere institucie, 10 372 studentia sine hramome ko privatnikane učeeducaciakere institucie, a o ačhutne 264 ko dineskere fakultetia.

⁶⁴ Decizia baši džipherde kvote baši hramovibe studentia preperutne ko khedina kola nane majoriteti ki RM ko avgo berš ko publik učeeducaciakere institucie ko Univerziteti „Sveti Kiril i Metodij“– Skopje, Univerziteti „Sv.Kliment Ohridski“– Bitola, Univerzitet „Goce Delčev“– Štip, Raštrakoro Univerziteti ko Tetovo thaj Univerziteti baš informatikane vigjania thaj tehnologije „Sv. Apostol Pavle“ ko Ohrid ko sikljovibaskoro 2012/2013 berš lejardi ki Radžakiri beršn ko 23.03.2012 berš.

majučo taro 10% taro sahno gendo studentia kola hramonena pe ko avgo berš ki fakulteteskiri digra, Ko odova, ko pervazja tar akava procenti, adekvatno zaruri si te oven saikerde o preperutne taro sa o khedina dži procenti kolea i adekvatno khedin si astardi ko sahno džijani ki RM.

Pozitivnikano misal

Salde ko Pedagogikano fakulteti ko Univerziteti „Sveti Kiril i Metodij“ ko Skopje si šajdakerdi siklana ki khorani čhib baši duj studiakere grupe - baši avgoklaseskiri siklana thaj baši anglosikljovibaskoro terbijatkeribe.

Nagetvinikano misal

Ni jek učeeducaciakiri institucia ki RM, raštrakiri ja privatnikani, na dela dikhlaribe taro siklanakere programa ko jek taro khedinengere čhibja kola si teli 20% taro sahne dživdutne.

3. Sar te arakhel pe akava nijami?

- Džikobor gndinena kaj o terbijatkeribaskoro-educaciakoro procesi ki fundavni thaj maškarutni sikljovni na kerela pe aso kerdo plani thaj programa, ki odoja čhipota ingerenciaja te čhipotinel si o Raštrakoro educaciakoro inspektorati. Ki saikerin tar inspektorati si sektori baš inspekiakiri upridikhin thaj kvaliteteskoro notikeribe ki fundavni thaj maškarutni edukacia. Džikobor akava inspektorati notikerela kaj ki sikljovni džanlo si rumime o terbijatkeribaskoro-educaciakoro procesi, kerela avrijalničali integralnikani evaluacia thaj dajatvinela e sikljovna o karane baši ruminkeribe te oven cidime ko roko taro jek berš. O rodipe taro Raštrakoro educaciakoro inspektorati šaj te ovel dendo taro komunakoro konsili, dizjakošerutno ja jerjengoro konsili.⁶⁵ Aso Kanuni baš inspekiakiri upridikhin sakova šaj te del inicijativa baši vazdibe čhipota baš inspekiakiri upridikhin.⁶⁶
- Inspekiakiri upridikhin upri učeeducaciakere instituci kerela o Raštrakoro educaciakoro inspektorati ko haljovibe kanunea. I upridikhin upri kanunipe ko butikeribe kerela la o ministri baš edukacia thaj vigjani. Kana o ministri ingerenciaja bašo bukja tar uči edukacia ka dikhljarel kaj i učeeducaciakiri institucia butikerela mamuj o kanuni, hramutne lilea ka del dži džanlipe e učeeducaciakere instituciakere baši bikanunipe ko butikeribe thaj ka del lake roko taro majhari jek masek baši bikanunipaskoro cidipe.

Rekomandacie:

1. Rekomandacie dži lokalnikano korkoriradžipe

- Te arakhel pe čaljaribaskoro gendo bukjarne trukakere džene ko čhavengere gradinke kola kamijabaleste ka šajdakeren ikeribe ko čačipe e čhavengoro nijami e preperutnege taro tiknegendea khedina te oven saikerde ko terbijateskere aktivipa kola ka keren sine pe ki lengiri dajakiri čhib.
- Te leljaren pe aktivipa ki dromarin taro minsakoro barjovibe maškar o jerja preperutne ko tiknegendea khedina taro džanlipe baši vizitkeribe i siklana ki dajakiri čhib thaj/ja sikljovibe i čhib thaj kultura tari plesutni khedin.

2. Rekomandacie dži raštrakere radže ki centralnikani digra

- Te leljaren pe napia ki dromarin taro barjaripe o akcesi thaj šajdakeribe o anglošartia baš aktivnikano saikeribe o čhave preperutne ko tiknegendea khedina ki anglosikljovibaskiri edukacia ki lengiri dajakiri čhib.
- Te leljaren pe napia thaj aktivipa dromarde kori šajdakeribe o zarurime anglošartia baši bajrakeribe o vizitkeribe i siklana ki srbengiri čhib ki fundavni edukacia.
- I raštra zaruri si te leljarel napia ki dromarin taro minsakoro zuraribe maškar o jerja thaj čhave bašo šajdipa baši sikljovibe o alusaribaskoro predmeti „ Čhib thaj kultura taro Roma“ thaj te kerel adekvatna anglošartia barjakeribaja o gendo fundavne sikljovne kote o jekajek šaj te sikljol pe sar alusaribaskoro predmeti.

⁶⁵ supra note 19, dženo.127

⁶⁶ Dženo 4, Kanuni baš inspekiakiri upridikhin(, OF.gazeta ki RM, num. 50/2010, 162/2010, 157/2011)

- Te keren pe šartia baši siklana ki dajakiri čhib ja sikljovibe alusaribaskere predmetia ki maškarutni sikljovni kolea o preperutne ko štar majtiknegendea khedina ka džan poadarig e minsakere vazdibaja baši plesutni kultura thaj preperibe kori khedin.
- MEV te arakhel adekvatno bukjarnipe thaj kontiunirime sikljaripe thaj strukakoro džandipe e siklanakere kadareske kova ikerela siklana ko jek taro čhibja taro majtiknegendea khedina ja dena dersia ko nesavo tar alusaribaskere predmetia baši čhib thaj kultura taro nesavi taro khedina.

3. Rekomandacie dži dizutnengoro sektori

- Dikhljakeren! Suportea tar AIČNK dikhljaren kobor bukjarnekamre si nišankerde ko anibe konceptia baši tolerancia thaj maškarpumari sajgia, aso strategia baš integririme edukacia, kerde li thaj save si o rezultatia. Oven višvankerde kaj i pilot faza baš implementacia ka šurakerel revidirime thaj zurarkerde siklanakere programencar kola ka barjarkeren i maškarkulturnikani komunikacia.
- Dikhljaren tumari komuna thaj tumare komšiangere komune kergje li alusaribe baš ulavde sikljovne thaj o jekajel šurargje li fakultativnikane ja alusaribaskere siklanaja pali majhari jek taro čhibja taro lokalnikane etnikane khedina.

B. NIJAMI KO ISTEMALKERIBE DAJAKIRI ČHIB

E raštrakere politike zaruri si te keren balansi maškar o zaruri tari jek barabarutni čhib sar funda baš integracia thaj funkcioniribe ko sasoinipe thaj i dajatva baš arakhibe thaj promocia e čhibjakoro turlipe arakhibaja e čhibjengere nijamia taro minoritetia.

O Radže zaruri si te šajdakeren realnikane thaj akceseskere šartia baši sikljovibe ki raštrakiri (oficialnikani) čhib⁶⁷

Aso dajatve kola ikljona tar RKANM, RM dajativnela pe te arakhel e preperutneske taro nacionalnikano minoriteti tromalo thaj bimujalipaja kerdo istemalkeribe tari leskiri čhib khere thaj ko publik thana.

I raštra lela dajatva, džikobor odova si rodime taro khedinengere preperutne, a ko pervazja taro šajdutno, te arakhel šartia baš istemalkeribe i minoritetengiri čhib ko vjavaharia e administraciaja. Ki digra tar ikeribe ko čačipe tar akava nijami ka asarikeren turlu faktorija, a ulavdeste o finansiakere bukja thaj raštrakere šajdipa.

⁶⁷ supra note 5, Hacoka 42

O arakhibe thaj anglunikeribe o minoritetengere čhibja si džanlo deibe kori tamiribe i RM upri pirncipia tari demokratia thaj kulturnikano turlipe ko pervaza taro raštrakoro suvereniteti thaj teritorialnikano integriteti. O multučhibjalipe zaruri si sakana te notikerel pe e prizmaja taro zurarkeribe o maškarkulturnikane integrativna procesia, a na sar šajdutno zijani ja tiknjakeribe o džanlipe tar istemalkeribe serviseskere čhibja ki jek raštra.

1. Nijameskoro pervazi

Aso Konstitucionalni ki RM thaj amandmania taro 2001 berš, i Republika garantirinela o arakhibe, maškar aver, thaj baši čhibjakoro identiteti sa e khedinenge.

Aso Amandmani V taro RM-koro Konsitucionalni o plesutne dokumentia taro dizutne kola kerena lafi ki serviseskiri čhib turli tari makedonikani čhib, dena pe ki makedonikani čhib thaj lakoro lil, sar thaj ki odoja čhib thaj lakoro lil ko haljovibe kanunea.

O istemalkeribe čhib sava kerena la lafi majhari 20% taro dizutne ki RM thaj ko jekhina taro lokalnikano korkoriradžipe ki RM si regulirime ulavde kanunea. Ko organia tari raštrakiri radža ki RM serviseskiri čhib turli tari makedonikani čhib šaj te istemalkerel pe ko haljovibe kanunea.

2. Ni jameskoro ikeribe ko čačipe ki praktika

Istemalkeribe i khedinengiri čhib sar serviseskoro(oficialnikano) ko lokalnikano korkoriradžipe

Ko komune oficialnikano čhib si i makedonikani čhib thaj leskoro kirilikano lil, sar thaj i čhib thaj o lil kola si istemalkerde taro majhari 20% taro dživdutne ki komuna.

Ko odola čhipote kana o gendo tari disavi khedin ki jek jekhin taro lokalnikano korkoriradžipe na resela o gendo taro 20% taro sahnno džijani ki odoja komuna, a palem o džijani tar odoja komuna dživdinela ko džanlo procenti ja palem odoja komuna si tradicionalnikano than baši dživdipe baši lipardi etnikani khedin, o kanunidendutno vakjergja kaj baš istemalkeribe o čhibja thaj lila kolende lafikerena majhari taro 20% taro dživdutne ki komuna decizia anela e komunakoro konsili⁶⁸. Esavki decizia leljarela pe butipaja avazia taro thanlendutne džene ko konsili, ko so zaruri si te ovel butipe avazia taro thanlendutne džene ko konsili kola preperena ko khedina kola nane majoriteteskoro džijani ki komuna ⁶⁹Ko akava čhani korkori i komuna šaj afirmativnikane napencar te andarel kori zuraribe o mutlietnikano karakteri thaj barjakeribe o akcesi dži komunengere publik servisia e dživudtnenge tari konkretnikani khedin.

Patrin taro komune thaj oficialnikane čhibja/ istemalkeribaskere čhibja taro tikngendea khedina

Komuna	Oficialnikani čhib/istemalkeribaskiri čhib
Mavrovo thaj Rostuše	Makedonikani thaj khorani čhib
Staro Nagoričane	Makedonikani thaj srbenigiri čhib
Vraneštica	Makedonikani thaj khorani čhib
Šuto Orizari	Makedonikani thaj romani čhib
Centar Župa	Makedonikani thaj khorani čhib
Plasnica	Makedonikani thaj khorani čhib
Vrapčište	Makedonikani , albancongiri thaj khorani čhib
Gostivar	Makedonikani , albancongiri thaj khorani čhib
Čučer Sandevo	Makedonikani, albancongiri thaj srbenigiri čhib
Kruševo	Makedonikani, albancongiri thaj vlajengiri čhib
Kumanovo	Makedonikani, albancongiri, romani thaj srbenigiri čhib

⁶⁸ Dženo 90, Kanuni baši lokalnikano korkoriradžipe(Of. Gazeta ki RM, num2/2002)

⁶⁹ *Ibid*, dženo 41 st.3

Komuna Gostivar si komuna dominantnikane albanikane džijanea džikote o Makedoncoja si majbaro minoriteti ki lokalnikani digra pali so si i khorani khedin paše di 10%-car ko sahno komunakoro džijani. Deciziaja taro konsili tar akaja komuna, i khorani čhib barabar e makedonikane thaj albancongere čhibjaja si čhivdo ko istemalkeribe ko sa o komunakere organia, saikerindor i administracia thaj publik servisia.⁷⁰ Sakoja individua ki komuna Gostivar si nijamea ko vakeribaskoro tromalipe so saikerela thaj tromalipe baši leibe, rodipte thaj deibe informacie thaj ideje ki jek tar oficialnikane čhibja pali plesutno alusaribe bizi nesavo mujalipe.⁷¹ Garantirime si thaj komunikacia taro jek taro trin oficialnikane čhibja, a o servisia thaj oficialnikane dokumentia o dizutno lela len ko jek tar odola čhibja. I čhipota e Gostivarena prezentirinela jek buvlo modeli istemalkeribe minoritetengiri čhib istemalkeribaja o nijamale šajdipa kola ikljovena taro Kanuni baši lokalnikano korkoriradžipe kolea džala pe kori leskoro jekhajekhipe thaj jekovibe ko istemalkeribe čhibja kolen si garantirime oficialnikano istemalkeribe. Aso pučariba kerdo tari rig taro MCMB ko vakti taro 2010 berš, ki praktika si bisahno ikeribe ko čačipe i decizia taro Konsili ki komuna Gostivar angli sa sebepi nannipe manuškane thaj materialno-tehnikane anglošartia. Avere rigatar, o Konsilideibaskoro komiteeti taro RKANM notikergja kaj i romani čhib, trujal so pherela o kriteriumia aso kanuni baši leljaribe nijamalo statusi tar oficialnikani čhib ki komuna Šuto Orizari, o jekajek na istemalkerela pe ki lokalnikani administracia.⁷²

Ki Komuna Kumanovo, trujal so ulavde khedina si teli 20% taro sahno džijani ki komuna, o istemalkeribe taro lengere čhibja si lačhardi ki komunakiri digra. Deciziaja taro Komunakoro konsili lačharela pe istemalkeribaja tari srbengiri thaj romani čhib thaj lengere lila ki buti taro konsili sar čhib thaj lil kolende lafikerena majhari taro 20% taro dživdutne ki Komuna Kumanovo, sar thaj ko aver čhipote hramome kanunea. Ko bešina taro Konsili tari komuna Kumanovo, e konsileskere džene, preperutne ki srbengiri thaj romani etnikani khedin thaj aver etnikane khedina, šaj te istemalkeren i dajakiri čhib thaj lil.⁷³

Pozitivnikano misal

I komuna Gostivar anglodikhela jekhajekhutno istemalkeribe tari khorani čhib e ačhutne duje oficialnikane čhibjencar ki komuna. I komuna Kumanovo o istemalkeribe čhibja buvljarela e srbengere thaj romane čhibjaja numa o jekajek limitirinela la ko digre taro bešina taro komunakoro konsili.

Ko jek tar etnikane majheterogena komune ki RM, komuna Dolneni, majsikavde procentualnikane isipaja taro nekobor etnikane khedina ko sahno gendo džijani (Khoraja-19,11% thaj Bošnjakvoja- 17,51%), sar oficialnikane čhibja ko istemalkeribe si salde i makedonikani thaj albancongiri čhib. Aso statuti tari komuna Dolneni⁷⁴, ki komuna ko istemalkeribe si i makedonikani čhib thaj leskoro kirilikano lil thaj i čhib thaj o lil taro khedina kola si upri 20% taro džijani ki komuna. Ki konkretnikani čhipota trujal i makedonikani ko oficialnikano istemalkeribe si thaj i albancongiri čhib, numa na thaj i khorani thaj e bošnjakongiri čhib.

Numa, o statuti mukela e komunakoro konsili ulavde decizienar te šaj te atestikerel baš ulavde informacie te informirinela thaj haberidel e dizutnen thaj ki aver čhib, turlu tar oficialnikano, džikobor odoja čhib lafikerena la kotor taro komunakere dizutne.⁷⁵ Adekvatno, aso analiza tari Fondacia Soros⁷⁶, ki komuna si hazrikerde sikavina ko turlu čhibja ko nesave tar institucie thaj si ko vast formularia ko odola čhibja.

I komuna Debar thaj komuna Studeničani si džanle gendea preperutne tari khorani khedin kola tradicionalnikane thanakerena o thana tar akala duj komune. Numa, ko akala duj komune, aso kanuni, oficialnikane čhibja ko istemalkeribe si i makedonikani thaj albancongiri čhib kolea o komunengere konsilia na moldingje thaj lele ki dikhin o publik thaj lokalnikano dživdipte istemalkeribaja pli dajakiri čhib.zaruri taro šajdakeribe e Khoraenge(kola akale komunende si saikerde 15%-car ja 19%-car) te oven saikerde.

⁷⁰ Decizia num. 07-879/1 taro 15.07.2009, Konsili ko komuna Gostivar

⁷¹ supra note 57, rig.21

⁷² Haing: OPP: studije ki čhipota/(redaktori Sašo Klekovski)- Skopje: Makedoniakoro centari baši maškardžijaneskiri barabarbuti 2011

⁷³ Decizia num. 07- 5027/15,Konsili ki komuna Kumanovo, avazikerdi ki Oficialnikani khedin tari komuna Kumanovo, 06.05.2012

⁷⁴ Dženo 11, statuti tari komuna Dolneni

⁷⁵ Ibid, dženo 11

⁷⁶ Kori toleranciakere komune- raporti taro dikhljakeribe i lokalnikani administracia januari 2008-juni 2009, Fondacia puterdo sasotnipe-Makedonia

Negativnikano misal

I komuna Dolneni, komuna debar thaj komuna Studeničani trujal so si len džanlo procentualnikano isipe khorani khedin, a ki čhipota e komunaja Dolneni thaj e bošnjakongiri khedin, na angje pe decizie ki dromarin taro jekhajekhipe o istemalkeribe thaj taro lengere čhibja e avere duje focialnikane čhibjencar ko komune.

Istemalkeribe i khedinakiri čhib ki čhipota anglal organia taro vastlegaripe

O pučibe baš istemalkeribe e khedinengere čhibja si činavdo e amandmaneskere iranibaja taro Konstitucionalni thaj e Kanunea baš istemalkeribe čhib kola lafikerena la majhari 20% taro dizutne ki RM thaj ko jekhina taro lokalnikano korkoriradžipe taro 2008 berš.⁷⁷

Sakova dizutno kova dživdinela ki komuna kolate majhari 20% taro dizutne lafikerena oficialnikani čhib turli tari makedonikani čhib, ki komunikacia e thaneskere jekhinencar taro ministeriumia ki odoja khedin taro lokalnikano korkoriradžipe thaj ki komunikacia e ministeriumencar šaj te istemalkeren odoja oficialnikani čhib thaj lakoro lil. O thaneskere jekhina thaj o ministeriumia si datavime te den džovapi e dizutneske ki makedonikani čhib thaj lakoro kirilikano lil sar thaj ki oficialnikani čhib thaj lil kola istemalkerela la o dizutno. O dendipa ki vastlegaribaskiri čhipota šaj te den pe thaj ki oficialnikano čhib thaj lakoro lil, turli tari makedonikani čhib thaj lakoro lil. O esavke dendipa (azirikeriba, rodipa, rovipa t.a), o organia anglal kolende legarela pe i čhipota nakhavena len thaj ki makedonikani čhib, a e dizutneske dena džovapi ki oficialnikani makedonikani čhib thaj lakoro kirilikano lil, sar thaj ki oficialnikani čhib thaj lil istemalkerde taro klienti.⁷⁸

Ko plo paluno raporti taro 2011 berš, o Konsilideibaskoro komiteti dengja rekomandacija e radženge ki RM te šajdakeren zarurime šartia baš istemalkeribe o čhibja taro khedina ki lengiri komunikacia e administraciaja ko sa o khedina taro lokalnikano korkoriradžipe kote so o kanuni baši čhibjengoro istemalkeribe adekvatno si istemalkerdo.⁷⁹

O bukjarnolil taro Džijaneskoro nijamiarakhutni panda majbuvleste defirniringja o nijami ki komunikacia akale instituciaja, sikavindor kaj o čhibja thaj o lil koleste si hramome i anglihramin nane bariera baši komunikacia e džijaneskere nijamiarakhutnea. E džijaneskere nijamiarakhutnea šaj te komunicirinel pe ki savi te si čhib thaj lil.⁸⁰

Pozitivnikano misal

Lendor ki dikhin i rolja taro Džijaneskoro nijamiarakhutno ko sasoinipe sar dizutnengoro thaj aver dženengoro arakhutno kana lengere nijamia si phage tari rig tar organia ko raštrakoro vastlegarutnipe, baši bahtakeribe si i decizia tar akaja institucia o džene te šaj te komunicirinen thaj bičhalen anglihramin ki savi te si čhib thaj lil.

I čhib thaj o lil koleste si hramome i anglihramin nane bariera baši komunikacia e džijaneskere nijamiarakhutnea.

Istemalkeribe e khedinengiri čhib ko adalateskere čhipote

A. Došalipaskiri čhipota - Oficialnikani čhib si i makedonikani čhib thaj lakoro kirilikano lil, a aver oficialnikani čhib lafikerdi taro majhari 20% taro dizutne thaj lakoro lil, istemalkerela pe ko haljovibe e Kanunea baši došalipaskiri čhipota. Džikobor o došakerdo ja aver participantanti ki čhipota lafikerela oficialnikani čhib turli tari makedonikani, si le

⁷⁷ Avazikerdo ki „Of. Gazeta ki RM num. 101/2008

⁷⁸ Dženo 61 st 3,4 thaj 5, Kanuni baši vastlegaribaskiri čhipota (Of. Gazeta ki RM“ num. 38/2005, 110/2008 thaj 51/2011)

⁷⁹ supra note 57, rig.21

⁸⁰ Dženo 33 taro Bukjarnolil taro Džijaneskoro nijamiarakhutno (Of. Gazeta ki RM“ num 120/2011)

nijami ko vakti tar adalatkeribaskere bulja te istemalkerel odoja čhib thaj lil, šaj o dendipa te del olen ki pli čhib thaj lil, sar thaj te lel o akharipa thaj aver hramome bulja ki aver oficialnikani čhib.⁸¹ Sebepi kišli digra ikeribe ko čačipe kotor tar akala ničekarina ki praktika, o Konsilideibaskoro komiteti taro RKANM rodingja tari raštra te džan poadarig e treningonar thaj buljarnipaja kvalifikuime translatoria ki dromarin tar efektivnikano ikeribe ko čačipe o ničekarina baš istemalkeribe minoritetengere čhibja (aver oficialnikano čhib) ki došalipaskiri čhipota.⁸²

B. Došalutnebuljakiri čhipota –O adalata ki došalutnebuljakiti čhipota leljarena o ničekarina taro Kanuni baši došalipaskiri čhipota kola vjavaharinena pe ko istemalkeribe i čhib tari participantengiri rig. Džikobor e došakerdeske isi fundaja šube kaj kjergja došalipaskiri buti thaj baši kolate eo adalati vakjergja te ačhakerel pe, o jekajek si nijamea te ovel haberikerdo ki dajakiri čhib ja ki čhib so haljovela la baši ačhakeribaskere karane. O kanunidendutno akale ničekarinaja mukhlja than o organi/adalati tromaleste te notikerel ki savi čhib o ačhakerdo dženo ka ovel informirime bašo karane baš ačhavkeribe, durust na sakana odoja ka ovel dajakiri čhib e dženeske preperutno ki nesavi tari khedin, numa odova šaj te ovel aver čhib sava o dženo haljovela la.

B. Čhipotakoro ikeribe - E čhipotakoro ikeribe kerela pe ki makedonikani čhib thaj lakoro kirilikano lil, a istemalkerela pe thaj aver oficialnikani čhib thaj lakoro lil lafikerdo majhari taro 20% taro dizutne. O klientia thaj aver participantia ki čhipota, kaskiri čhib nane aver oficialnikani čhib turli tari makedonikani čhib, ki čhipota si len nijami anglal adalati te istemalkeren pli čhib ko odova čhani so lenge ka del pe moskiri translacia ki lengiri čhib, a o hardžia baši translacia perena ko pharipe taro RM-koro Budžeti. Ko adalata kola arakhena pe ko thana taro jekhina taro lokalnikano korkoriradžipe kolate trujal i makedonikani čhib, oficialnikani si thaj i čhib taro khedinengere preperutne kola lafikerena la majhari 20% taro dizutne, o teksti tari bičhalin si hramome ki odoja čhib thaj lil.⁸³

Ko interesi taro čaljakeribe o nijamipe thaj ikeribe ko čačipe o nijami, amaro kanunidendutno anglodikhlja o adalati ma te šaj te bimukel evidenti bašo fakti salde odoleske so si hramome ki khedinengiri čhib taro kilentia ja aver participantia ki čhipota rašrutne ki RM.⁸⁴O hardžia baši translacia ko esavke tazdivipa perena ko pharipe taro RM-koro Budžeti.

Negativnikano misal

E Makedoniakoro kanunidendutno tar aspekti tar ikeribe ko čačipe o nijami taro tiknegendea khedina, sine restriktivnikano kana kerela pe lafi baš istemalkeribe čhibja ko adalateskere čhipote. O realnikano hali sikavela kaj akava nijami si iradime ko majbaro napi e preperutnenge tari majbari minoritetengiri khedin ki RM, cidindor ki rig e ačhutne pandže tiknegendea khedinen taro leskoro ikeribe ko čačipe.

Istemalkeribe e khedinengiri čhib ko evidencija

A. Plesutni karta - O formulari tari plesutni karta printinela pe ki makedonikani čhib thaj lakoro kirilikano lil thaj ki anglikani čhib thaj lakoro lil. E dizutnenge kola lafikerena serviseskiri čhib turli tari makedonikani čhib, o formulari tari plesutni karta printinela pe thaj o evidentia oleste hramonena pe thaj ki serviseskiri čhib thaj lil kolen istemalkerela o dizutno. E dizutnenge kola kerena lafi čhib turli tar oficialnikani, ko lengoro korkorutno rodipe, o evidentia baši plesutno anav kola čhivena pe ki plesutni karta hramonena pe ki makedonikani čhib thaj lakoro kirilikano lil thaj i čhib thaj lil kolen istemalkerela o dizutno.⁸⁵

B. Dromeskoro lil - O formularia taro dromeskere lila printinena pe ki makedonikani čhib thaj lakoro kirilikano lil, translaciaja ki anglikani thaj franciakiri čhib thaj lengoro lil. E dizutnenge kola kerena lafi serviseskiri čhib turli tari makedonikani, ko lengoro plesutno rodipe, o formulari taro pašaporti thaj dromeskoro lil printinela pe thaj ki serviseskiri čhib thaj lil, a o evidentia kola čhivena pe ko pašaporti šaj te hramonen pe thaj ki serviseskiri čhib thaj lil kolen istemalkerela o dizutno. Jekajek sar ki čhipota e deibaja plesutne karte, e dizutnenge kola lafikerena čhib turli taro serviseskoro, ko lengoro rodipe, o evidentia baši plesutno anav kola čhivena pe ko pašaporti hramonena pe ki makedonikani čhib thaj lakoro kirilikano lil thaj ki čhib thaj lil kolen istemalkerela o dizutno.⁸⁶

⁸¹ Dženo 8 thaj dženo 9 taro Kanuni baši došalipaskiri čhipota(,Of. Gazeta ki RM num. 15/1997, 44/2002, 74/2004, 83/2008, 67/2009, 51/2011)

⁸² supra note 57, rig.21

⁸³ ibid, dženo.205

⁸⁴ ibid, dženo.205

⁸⁵ Dženo 5, Kanuni baši plesutni karta(Of. Gazeta ki RM num. 8/1995, 38/2002, 16/2004, 12/2005, 19/2007, 10/2010, 51/2011, 13/2012)

⁸⁶ Dženo 28, Kanuni bašo dromeskere lila(Of. Gazeta ki RM, num. 67/1992, 20/2003, 46/2004, 19/2007, 84/2008, 51/2011, 135/2011)

Numa ki praktika si biničalipa ko ikeribe ko čačipe tar akala ničekerina kola ikljovena taro bišajdipe tar isipaskoro sistemi te del džovape ko plesutne rodipa tare dizutne ki dromarin tar istemalkeribe adekvatno lil ki čhib baši kolate si dendo o rodipe (sar misal: srbengiri čhib). Jekajek, o serviseskoro sajti taro Ministeriumi baš andrune bukja ki RM informirnela e dizutnen bašo čhani thaj čhipota taro deibe plesutne karte⁸⁷, numa na haberidela bašo šajdipa, džikobor si preperutne ki nesavi tare majtiknegendea khedina ki RM thaj lafikerena čhib turli taro serviseskoro, pali korkorutno rodipe o plesutno anav te ovel čhivdo ko dokumenti thaj ki čhib thaj lil kolen istemalkerela odova dizutno. Esavko haberideibe adekvatno si ko kotor taro čhani thaj čhiupota baši deibe dromeskoro lil.⁸⁸

C. Matikani evidencia –Aso kanuni baši matikane evidencie ko thana taro jekhina taro lokalnikano korkoriradžipe kolende majhari 20% taro dizutne lafikerena serviseskiri čhib turli tari makedonikani čhib, o formulari taro matikane lila printinela pe thaj o evidencia hramonena pe thaj ki serviseskiri čhib thaj lil kolen istemalkerela o dizutno. O ikalina kola dena pe upri funda tar akala matikane lila dena pe thaj ki serviseskiri čhib thaj lil kolen istemalkerela o dizutno. O dženo preperutno ki khedin kova lafikerela serviseskiri čhib turli tari makedonikani si nijamea te rodel ikalin ki pli čhib taro matikano bijandengoro lil, matikano mulengoro lil, matikano prandimengoro lil thaj aver evidencie aso kanuni. Aso Haljovkerin ando taro Ministeri bašo nijami ki RM o matikane lila legarena pe aso formularia ki makedonikani čhib ja ki makedonikani thaj albancongiri čhib, a o ikalina taro matikane lila dena pe ko adekvatno formulari jekajek ki makedonikani čhib thaj lil ja ki makedonikani thaj albancongiri čhib. Jekhutno ko formularia baši maškardžijaneskiri ikalin taro matikano lil istemalkerela pe thaj i khorani čhib.⁸⁹

Phandipe:

Aso isipaskere kanunikane hramovina, dženo preperutno ki nesavi taro pandž majtiknegendea khedina (dizutno kova lafikerela čhib turli tari serviseskiri čhib) si nijamea te rodel leskoro plesutno anav te ovel čhivdo ki plesutni karta thaj dromeskoro lil ki čhib thaj lil kolen istemalkerela o dizutno. Ki praktika si biničalipa ko ikeribe ko čačipe tar akava nijami ko kotor taro lil kole istemalkerela o dizutno.⁹⁰

O ikalina tari matikani evidencia dena pe ki makedonikani čhib, ja duječhibjencar - ki makedonikani thaj albancongiri čhib, baši džene kola lafikerena serviseskiri čhib turli tari makedonikani čhib.

Istemalkeribe čhib thaj lil tari khedin baši dromengere anava t.a

Aso RKANM, RM dajatvinela pe te angigarel e khedinengoro nijami ki pli minoritetengiri čhib te prezentirinen hramovina, nišania thaj aver informacie taro privatnikano karakteri dikhle baši publik.⁹¹ RM, aso i konvencia, dajatvingja pe e khedinengiri čhib te prezentirinel o lokalnikane tradiconalnikane anava, e dromengere anava thaj aver topografikane nišankeriba.

O komune si ingerencijaja baši atestikeribe o anava taro droma, ploštadia, purkja thaj aver infrastruktornikane objektia, a o šartia thaj o čhani baš atestikeribe anava si regulirime ulavde kanunea.⁹² O anav lačharela pe decizijaja taro konsili ko so zaruri si te ovel butipe avazija taro thanlendutne džene ko konisli kola preperena ki komuna. Ki komuna kolate majhari 20% taro dizutne

⁸⁷ <http://www.mvr.gov.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=5&tabid=187&parent=100>

⁸⁸ <http://www.mvr.gov.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=5&tabid=184&parent=100>

⁸⁹ Haljovkerin baši čhani taro legaribe thaj garavibe matikane lila thaj aktia; deiba ikalina, pakjivkerina, hramonkerina thaj kopie upri funda taro matikane lila; legaribe čhipota thaj keribe hramutno baš arakhlo čhavo; nevjakeribe rumeme, zijankerde ja našalde matikane lila, sar thaj formularia taro matikane lila, registari taro matikane lila, ikalina thaj pakjivkerina kola dena pe upri funda taro matikane lila (Of. Gazeta ki RM num. **110/2010**)

⁹⁰ Baši buteder informacie vizitker: <http://www.uvmk.gov.mk/?q=taxonomy/term/13>

⁹¹ Dženo 11 st.2, RKANM, CE

⁹² Kanuni baš atestikeribe o anava taro droma, ploštadia, purkja thaj aver infrastruktornikane objektia (Of. Gazeta ki RM num. 66/2004, 55/2007, 145/2010, 136/2011)

istemalkerena aver serviseskiri čhib turli tari makedonikani čhib, o anav taro droma, ploštadi thaj aver infrastruktturnikano objekti, trujal ki makedonikani čhib thaj lakoro kirilikano lil hramonela pe thaj ki čhib thaj lil kolen istemalkerena le majhari 20% taro dizutne ki odoja komuna.⁹³ Džikobor nena anavea ruminena pe o vjavaharia maškar o khedina, o adetia ja bilačhelafencar akharena pe o dizutne, o jekajek našti te anavkerel pe sar anav taro drom, ploštad ta

Tari rig taro Ministeriumi bašo transporti thaj phanlipa ando si nijamari kova majdetalknikane regulirinela o pučibe tar ikeribe ko čačipe o ničekarina taro kanuni baš anavkeribe anava taro droma, ploštadia, purkja thaj aver infrastruktturnikane objekta ki praktika. Adekvatno, o teksti ki tabela baš anavkeribe anava taro droma, bulevari, kej, sar thaj anava tari purt, ploštadi ja aver infrastruktturnikano objekti hramonela pe ki makedonikani čhib thaj kirilikano lil, a ki komuna kolate majhari 20% taro dizutne istemalkerena aver serviseskiri čhib turli tari makedonikani čhib, hramonela pe thaj ki čhib thaj lil kolen istemalkerena majhari 20% taro dizutne.⁹⁴ I esavki praktika si ko haljovibe e rekomandaciaja taro Konsilideibaskoro komiteti taro RKANM aso kolate o dujčhibjalipe ja butederčhibjalipe ko table thaj nišania zaruri si te promovirinela pe soske bičhalela mesaži baši harmonia thaj barabarutno dživdipe maškar o turli khedina kola thanakerena odoja teritoria.⁹⁵

O konsilideibaskoro komiteti taro RKANM notiringja kaj duječhibjengere thaj trinečhibjengere(makedonikane, albanikane thaj khorane) nišania istemalkerena pe ko odola komune kote o preperutne ko adekvatna khedina si majhari 20% taro lokalnikano džijani, a notikergja thaj trendi taro barjaripe o anava taro džene ja čhiupote, sar anava taro droma thaj aver infrastruktturnikane objekta, phanle e historiaja ja taro džanlipe baš ulavdi khedin.⁹⁶

Phandipe:

O kherutno kanunikano pervazi ko kotor anavkeribe anava taro droma thaj aver infrastreuktturnikane objekta thaj sikavibe publik table ko saho čaljarela o rodipa taro RKANM. O komune kolende o preperutne taro khedina dživdinena ko džanlo gendo dajatvime si te čhipotinen aso kanunikane dajatve thaj te sikaven o table thaj ki čhib thaj ko lil kolen istemalkerena majhari 20% taro dizutne odole komunate.

Rekomandacie:

1. Rekomandacie dži lokalnikano korkoriradžipe

- Jekhajekhutno istemalkeribe i čhib tari khedin savi tradicionalnikane thanakerela o teritorie tari komuna ja kaskere preperutne dživdinena ko džanlo gendo ki komuna, e avere serviseskere čhibjencar ki komuna. E komunakere radže zaruri si te šajdakeren e džanleste gendea khedinenge odole komunate te khuyen ko publik thaj lokalnikano dživdipe istemalkerindor pli dajakiri čhib.
- O lokalnikane radže zaruri si aktivnikane te suportiden thaj motivirinena napia baši keribe maškar koleste ka istemalkerel pe e khedinakiri čhib šajdakerindor o zarurime finansiakere thaj manuškane nijamia.

2. Rekomandacie dži raštrakere radže ki centralnikani digra

- Te keren pe mehanizmia thaj te arakhen pe resursia zarurime baš ikeribe ko čačipe o nijami ko istemalkeribe i khedinengiri čhib ko adalateskerer čhipote.
- Te keren pe kanunikane iraniba ki dromarin taro garantiribe o nijami e dženeske cidime taro tromalipe, preperutno ki nesavi taro khedina, te ovel informirime baši karane baši cidipe taro tromalipe ki dajakiri čhib, a salde sar eksluzia thaj ki aver čhib so odova dženo haljovela la.
- Te nakhaven pe o biničalipa ko ikeribe ko čačipe taro nijami e preperutneske taro tiknegendea khedina te rodel leskoro plesutno anav te ovel čivdo ki plesutni karta thaj dromeskoro lil ki čhib thaj lil kolen istemalkerela o dizutno.

⁹³ ibid, dž.7

⁹⁴ Dž.9, Nijamari bašo materiali, renka, forma thaj dimenzia ki tabla anavea taro drom, ploštadi, purt ja aver infrastruktturnikano objekti, o tablice numeririme gendencar tar objekti, sar thaj o baripe thaj renka taro šabdakvoja thaj gende(Ministeriumi bašo transport thaj phanlipa ki RM, **19.05.2008**)

⁹⁵ Paragrafi 67, ACF/44DOC(2012)001rev

⁹⁶ supra note 57, rig.22

**Č NIJAMI KO INFORMIRIBE KI DAJAKIRI ČHIB KO PRINTIME THAJ
ELEKTRONIKANE MEDIUMIA**

O politike baš integracia zaruri si te saikeren napia kola ka den takati e dijalogoske maškar o khedina thaj komunikacia bazirime ki tolerancia thaj maškarpumari sajgia. Akava saikerela buvlo spektari inicijative ko turli umala, maškar aver thaj kreiribe thaj zuraribe politike taro mediumia.⁹⁷

O raštrakere politike zaruri si te resارينen kori promocia thaj suporti e kapaciteteske thaj minsake taro mediumia kola si zaruri te tasvirkeren o turlipe taro sasoitnipe, saikerindor o promoviribe maškarkulturnikane trampiba thaj cidljaripe o negativnikane stereotipia thaj bilačhegnde, sar thaj aver čhania mareba e bitoleranciaja.⁹⁸

E vakeribaskoro tromalipe sakone dženeske, saikerindor akate thaj e preperutnen taro nacionalnikane minoritetia, peste saikerena o nijamia baši leibe, rodipe thaj deibe informacie thaj ideje thaj mediumia pali lengoro alusaribe bizi

⁹⁷ Supra note 5, Dromarin 11

⁹⁸ Supra note 5, Dromarin 48

hemibe thaj bizi simantrakoro dikhibe.⁹⁹

RM e ratifikaciaja taro RKANM haljovgja pe kaj o nijami taro vakeribaskoro tromalipe sakone preperutneske taro nacionalnikano minoriteti peste saikerela o tromalipe ko gndipe thaj leibe ja deibe informacie ja ideje ki minoritetengiri čhib, a ko jek dajatvingja pe te garantirin el bidikriminacia e preperutnenge ko nacionalnikane minoritetia ko akcesi dži mediumia. RM dajatvingja pe kaj nane te mujalkerel o fudniribe thaj funkcioniribe hramome mediumia tari jg taro preperutne ko nacionalnikane minoritetia.¹⁰⁰

O raštre zaruri si te dikhljaren o šajdipe baši deibe finansiakoro suporti baš emituibe programe ko minoritetengere čhibja. Odova šaj te kerel pe deibaja direktnikane grantia, režimea taro finansiakere/ taksakere deiba thaj cidljarijaba taro nesave deiba ko deibe ja iranibe i mugin.¹⁰¹

1. *Nijameskoro pervazi*

E RM.kere Konstitucionalea e khedinengere preperutnenge garantirinela pe o nijami tromaleste te vakeren, dajanen thaj zurarkeren plo identiteti thaj karakteristike taro ple khedina.¹⁰² Maškar aver, akava konstitucionalea garantirime nijami o preperutne taro khedina ki RM ikerena len ko čačipe ikalibaja printime mediumia thaj emituibaja programakere saikerina ko ple dajakere čhibja.

Ki RM nane nijamale mujalina baši fundiribe gazete- o jekajek kerela pe aso kherutno Kanuni baši kinobikinibaskere khedipa. Adekvatno, sakova kinobikinutno, aso kerdi buti thaj deibe servisia, šaj te kerel ikalibaskiri thaj printibaskiri buti thaj aver bukja phanle e kinobikinibaja lila thaj arteskere bukja.¹⁰³

O keribe radiodifuziakiri buti ki RM, maškar aver, si resarinaja thaj te motivirinen, anglunikeren thaj te arakhen o kulturnikano identiteti thaj te motivirinen o zuraribe tari autornikani buti, čhib thaj tradicie.¹⁰⁴ Adekvatno, kulturnikane thaj aver institucie thaj dizutnengere khedipa šaj te fundirinen biprofiteskiri radiodifuziakiri institucia resarinaja te čaljaren o zaruria thaj interesia taro specifikan e resarinakere grupe.

O radiodifuzeria emituinen a programa ki makedonikani čhib, sar thaj ki čhib tari nabutipaskiri khedin ko čhipote kana i programa si iraddime odole khedinake.

Sar programakere standardia thaj principia, maškar aver, anglodikhena pe puteribe e programengoro baši sikavibe o turli kulture so si saikeribaskoro kotar taro sasoinnipe thaj garavibe thaj dajanipe o nacionalnikano identiteti, čhibjakiri kultura thaj kherutni autornikani buti.¹⁰⁵ Ki odoja dromarin o radiodifuzeria si dajatvime jekhe diveste te emituinen majhari 30% programa orginalnikane kerdi ki makedonikani čhib ja ko čhibja taro nabutipaskere khedina kola dživdinena ki RM, ko so ko diveskoro vakti taro emituibe na esapikerela pe o vakti ulavdo bašo haberia, sporteskere čhipote, khelina, reklamiriba t.a servisia. O radiodifuzeria si dajatvime te arakhen majhari 30% tari emituime vokalniki-instrumentalniki muzika te ovel ki makedonikani čhib ja ko čhibja taro etnikane khedina kola nane butipe ki RM.¹⁰⁶

Aso kherutno nijamalo pervazi o publik radiodifuziakoro preprijatie(Makedoniakiri radio televizija) si dajatvaja te emituinel jek televiziakoro programakoro servisi ki makedonikani čhib thaj jek televiziakoro programakoro servisi ki čhib sava lafikerena la majhari 20% taro dizutne savi si turli tari makedonikani čhib(albancongiri) thaj ko aver nabutipaskere khedina (khorani, romani, srbengiri, bošnjakongiri, vlagengiri). Jekajek si i dajatva savi vjavaharinela pe ko emituibe radioprogramakoro servisi ko čhibja taro pandž majtknegendea khedina.

2. *Nijameskoro ikeribe ko čačipe ki praktika*

Sar so notikerela o Makedoniakoro Instituti bašo Mediumia ki pli analiza taro 2011 berš, o hali sine esavko so i majbaregendea etnikani khedin ki RM- i albancongiri si majbare gendea printime thaj elektronikane mediumia,

⁹⁹ I-1), Dromarina baš istemalikeribe minoritetengere čhibja ko radio thaj televizija, OABE, Kancelaria tar Učo komesari baši nacionalnikane minoritetia, oktombri 2003

¹⁰⁰ Dž.9, RKANM

¹⁰¹ supra note 99, IV-16)

¹⁰² supra note 37

¹⁰³ Dž.2, Kanuni baši radiodifuziakiri buti(Of. Gazeta ki RM, num. 100/2005, 19/2007, 115/2007, 8/2008, 103/2008, 152/2008, 6/2010, 51/2010, 145/2010, 97/2011, 13/2012)

¹⁰⁴ Dž.2, Kanuni baši radiodifuziakiri buti(Of. Gazeta ki RM num. 100/2005, 19/2007, 115/2007, 8/2008, 103/2008, 152/2008, 6/2010, 51/2010, 145/2010, 97/2011, 13/2012)

¹⁰⁵ Ibid, dž 68 st 2

¹⁰⁶ Ibid dž.74

džikote o ačutne majtiknegendea khedina arakhena pe bare nanipaja taro mediumeskere saikerina.¹⁰⁷

Elektronikane mediumia

Aso evidentia taro Raštrakoro biro baši statistika¹⁰⁸, ko 2011 berš, ki RM radiodifuziakere bujkaja sine 135 radiodifuzeria kolendar 69 emituina sine radioprograma, a 66 televiziakiri programa.

Taro radiodifuzeria kola emituina radioprograma, jek si puvlik radiodifuziakoro pretprijatie, a 66 si kinobikinibaskere radiodifuziakere khedipa thaj duj si biprofitnikane radiodifuziakere institucie. Taro radiodifuzeria kola emituina televiziakiri programa, jek si publik radiodifuziakoro pretprijatie, a 65 si kinobikinibaskere radiodifuziakere khedipa.

Aso evidentia taro Konsili baši radiodifuzia,¹⁰⁹ kova si jekhutno ingerenciakoro badan baši deibe thaj leibe o mukina baši radiodifuziakiri buti, o hali e privatnikane radiodifuzerencar kola emituina programa ki nesavi taro čhibja ko tiknegendea khedina, ko noemvri 2012 sine akava:

Kinobikinibaskere radiodifuziakere khedipa- radio programa

Čhib	Astaribaskiri digra
Makedonikani/khorani	Lokalnikani-Plasnica
Romani/makedonikani	Lokalnikani-Prilep
Romani/makedonikani	Lokalnikani-Štip
Albancongiri/makedonikani/khorani	Lokalnikani-Tetovo
Makedonikani/srbengiri/hrvatengiri	Lokalnikani-Ohrid

Kinobikinibaskere radiodifuziakere khedipa- televiziakiri programa

Čhib	Mediumeskoro servisi	Astaribaskiri digra
Albancongiri / makedonikani / khorani	TV Čegrani Media	Lokalnikani- Gostivar
Bošnjakongiri / makedonikani / albancongiri	TV Lažani	Lokalnikani-Dolneni
Makedonikani/ albancongiri/ khorani	TV Kanal 3	Lokalnikani-Centar Župa
Romani/makedonikani	TV Šutel	Regionalnikani- Skopje
Romani/makedonikani	TV BTR	Regionalnikani-Skopje
Bošnjakongiri	TV Edo	Regionalnikani-Skopje

¹⁰⁷ Rig 5 O hali e mediumencar ko khedinengere čhibja ki RM, Makedoniakoro instituti bašo mediumia(MIM) 2011

¹⁰⁸ O evidentia si lende taro: <http://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstenie.aspx?rbtxt=94>

¹⁰⁹ http://www.srd.org.mk/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=38&Itemid=27&lang=mk

Phandipe:

Ni jek lokalnikano kinobikinibaskoro radiodifuziakoro khedipe na emituina programa ki bošnjakongiri thaj vlajengiri čhib. Ni jek regionalnikani ja lokalnikani privatnikani televizia na emituina programa ki srbengiri thaj vlajengiri čhib. Majbaro astaribe si e programen ki romani čhib thaj odova duje privatnikane radiodifuziakere khedipancar ki lokalnikani digra thaj duje televizencar ki regionalnikani digra ko Skopje.

Džikobor analizirina pe o evidencia taro Raštrakoro biro baši statistika ko kotor taro vaktlungipe tar emituine programa ko kinobikinibaskere radiodifuziakere khedipa ko čhibja taro pandž majtknegendea khedina ko vakti taro 2011 berš¹¹⁰, ka phandel pe kaj sahno emituime¹¹¹ si radio programa ki romani čhib taro 243 aria (sa ki lokalnikani digra), ki khorani čhib sahno 872 aria (kolendar 91 ki lokalnikani, a 781 ki regionalnikani digra), džikote ki bošnjakongiri sahno 443 aria ki regionalnikani digra (Skopje). Ki srbengiri thaj vlajengiri čhib na sine emituine programa tari rig taro privatnikane radiodifuzieria ko vakti taro 2011 berš.

E evidentengiri analiza baši emituime televiziakiri programa aso emituibaskiri čhib tari rig taro kinobikinibaskere radiodifuziakere khedipa sikavela kaj sine emituime sahno 3,783 aria ki khorani čhib (1,760 ki raštrakiri thaj 2,022 ki lokalnikani digra), 14,023 aria programa ki srbengiri čhib ko trin digre (kolendar 7,323 ki raštrakiri digra), 5,095 aria romani programa (ki regionalnikani thaj lokalnikani digra) thaj 11,244 aria programa ki bošnjakongiri čhib (ki regionalnikani thaj lokalnikani digra). Ni jek dakika programa ki vlajengiri čhib na sine emituime tari rig taro privatnikane televizie.

O emituibe radio thaj televiziakiri programa ki khorani čhib tari rig tar isipaskere privatnikane radiodifuziakere khedipa ačhola palal ki komparacia e programaja tar ačhutne čhibja taro majtknegendea khedina ki RM.

O privatnikano radiodifuziakoro emituibe taro pandž čhibja taroi majtknegendea khedina si limitirime ki diz Skopje thaj 8 aver komune. Zaruri si majbaro suportari tari raštra baši fundiribe lokalnikane radiodifuziakere servisia ko odola komune kote tradicionalnikane ja ko džanlo gendo dživdinela nabutipaskoro džijani.

I rolja taro publik radiodifuziakoro pretprijatia

O funkcie taro publik radiodifuziakoro servisi ki Republika Makedonia kerela le i Makedoniakiri radiotelevizija (MRT). Ki pli saikerin MRT si akale organizaciakere kotorencar: Makedoniakoro radio thaj Makedoniakiri televizija.

O Evropakoro Konsili atestikergia i rolja taro publik radiodifuziakoro pretprijatie ple rezolucija taro juli 2012 berš:¹¹² "I publik televizija (MTV) thaj radio emituina ekstenzivnikani programa ko čhibja taro nacionalnikane minoritetia (albancongiri, khorani, srbengiri, romani, vlajengiri thaj bošnjakongiri)"¹¹²

O Makedoniakoro radio Emituina ulavde programe ko čhibja taro pandž majtknegendea nabutipaskere khedina

¹¹⁰ supra note 54; T-03 и T-06

¹¹¹ Ki emituine programa aso emituibaskiri čhib nane saikerde o aria tari muzikani programa soske ola na evidentirina pe pali čhib

¹¹² supra note 28

ki RM thaj odova: ki khorani čhib(taro 1945 b.)- 5 aria ko dive, ki vļajengiri čhib(taro 1991 b.), ki romani čhib(taro 1991 b.), ki srbengiri čhib(taro 2003 b.) thaj ki bošnjakongiri(taro 2003 b.) po 30 dakikia ko dive, a emituina pe thaj emisie ki bugarengiri, grcongiri thaj srbengiri čhib ko termini „Radio Makedonia“¹¹³ Adekvatno, ko vakti taro 2011 berš sine emituime sahno 1,040 aria programa ki khorani čhib, po 90 aria ki romani, vļajengiri thaj bošnjakongiri thaj 88 aria ki srbengiri čhib¹¹⁴- sa akala programe sine emituime ki trinto programa taro Makedoniakoro radio.

Ko Dujto televiziakoro kanali emituina pe programa ko nabutipaskere khedina ki RM. Leste emituina pe programa ki albancongiri čhib, ki khorani čhib, sar thaj emisie ki srbengiri, romani, vļajengiri thaj bošnjakongiri čhib. Aso evidentia taro Raštrakoro biro baši statistika, ko 2011 berš sine emituime sahno¹¹⁵ 914 aria programa ki khrani čhib, po 90 aria ki romani, srbengiri thaj bošnjakongiri thaj 94 aria ki vļajengiri čhib.¹¹⁶

Lunge berša o gendo bukjarne ko redakcie taro nabutipaskere čhibja sine kritikuime sar bičaljaribaskoro, a o majbaro gendo lendar na sine ničaleste khuvde ki buti ko nadefinirime vakti, ko čhani kolea ka garantirinel sine pe o ikeribe thaj bimamujalo funkcioniribe taro programe ko akala čhibja.O esavko hali asarikerela ko kvaliteti taro programakoro saikeribe, durust, o jekajek na dela zuraribe thaj sikavibe saikerina tar interesi taro lokalnikano džijani kova preperela ko majtiknegendea khedina. MRT ko vakti taro masek juli 2012 avazikjergja internikani avazikerin baši pheribe buteder thana(redaktorja ki programa ki khorani čhib, redaktorja ko emisiakere redakcie, redaktorja ko informativnikane.dokumentarnikane redakcie t.a) ko redakcie taro čhibja kolen kerena o nabutipaskere khedina ko Makedoniakoro radio(trinto programakoro servisi) thaj Makedoniakiri televizija(dujto programakoro servisi).¹¹⁷

Sa o pandž čhibja taro majtiknegendea khedina si saikerde ko programe taro publik radiodifuziakoro servisi. Kerde si zoria baši džipherde bukjarnipa ko programe thaj redakcie taro čhibja kolen lafikerena len o nabutipaskere khedina.

I rolja taro Konsili baši radiodofuzia(KRD) ko zuraribe mediumia ko čhibja taro majtikne khedina

O Konsili baši radiodifuzia si jekhutno ingerenciaja te anel decizia baši deibe, leibe ja nevjakeribe o mukina baši keribe radiodifuziakiri buti leljardi ulavde nijameskere lilea.

Ki dromarin tar arakhibe thaj dajanipe o kulturnikano identiteti thaj promocia o programakere servisia ko čhibja taro khedina, akava konsili hazrikjergja thaj leljargja ulavdo nijameskoro lil.¹¹⁸ Aso akaja programa, „ Programakoro servisi iradime baši nabutipaskiri khedin“ si odova servisi kova, aso i mukin baši keribe radiodifuziakiri buti si dajtvime i programa ko sahno ja ko majbaro kotor te emituinel pe ki čhib tari nesavi taro nabutipaskere khedina kola dživdinena ki Republika Makedonia. Adekvatno, o radiodifuzeria kola e mukinaja baši keribe radiodifuziakiri buti, dajtvime si te emituinen o lafikeribaskoro kotor taro programakoro servisi ko buteder čhibja thaj dajtvime si te pheren pi dajtvja baš orginalnikane kerdi programa ki čhib tari nabutipaskiri khedin baši kolate si iradime o programakoro servisi.

KRD ko anibe decizia baši deibe mukina baši keribe radiodifuziakiri buti dikhela o pheribe, maškar aver, thaj tar akala kriteriumia: o procenti taro thanleibe taro programe orginalnikane kerde ki makedonikani čhib ja ko čhibja taro nabutipaskere etnikane khedina kola dživdinena ki RM ki sahani diveskiri programa savi planirina pe te emituinel pe, o thanleibe taro programe kola tretirina čipote taro džanlipe bašo regioni koleste emituina pe i programa thaj thanleibe taro programe kolencar motivirina pe garavibe tari nacionalnikani kultura.¹¹⁹

¹¹³ http://www.mtv.com.mk/MK/za_mrt.aspx

¹¹⁴ supra note 54; T-02

¹¹⁵ Bizi aria muzikani programa

¹¹⁶ supra note 54; T-05

¹¹⁷ <http://www.mtv.com.mk/upload/Dokumenti/Interen.pdf>

¹¹⁸ Nijameskoro lil baš ikeribe ko čačipe o ničekerina phanle e arakhibaja thaj dajanipaja o kulturnikano identiteti (Konsili baši radiodifuziakiri buti, 17 otomvri 2006 berš)

¹¹⁹ supra note 104, dž.51

Misal tari buti taro KRD – Decizie baši deibe mukina baši keribe radiodifuziakiri buti ki lokalnikani digra:

- 1 (jek) mukin, bašo Gostivar, ko 47-to kanali, baš emituibe thaj legaribe televiziakere programakere servisia ki lokalnikani digra taro bahlanakoro sasoično karakteri ki albancongiri, makedonikani thaj **khorani** čhib;
- 1 (jek) mukin, bašo Dolneni, ko 23-to kanali, baš emituibe thaj legaribe televiziakere programakere servisia ki lokalnikani digra taro bahlanakoro sasoično karakteri ki **bošnjakongiri**, makedonikani thaj albancongiri čhib.¹²⁰
- 1 (jek) mukin, baši Plasnica, ki frekvencia 101.7 MHz, baš emituibe thaj legaribe televiziakere programakere servisia ki lokalnikani digra; lafikeribaskoro- muzikano radio taro sasoično formati koleste o astarde čhania programe kerena majhari duj taro trin mediumeskere funkcie ki makedonikani thaj **khorani** čhib.¹²¹
- 1 (jek) mukin baši keribe radiodifuziakiri buti biprofiteskere radiodifuziakere instituciakere – baš emituibe thaj legaribe televiziakoro programakoro servisi, ki khorani čhib, šunibaskere astaribaja ko regionu taro Štip e majpašutnipaja (lokalnikani digra), baši: Kulturnikani- humanitarnikani organizacia taro Jurukoja tari Dakšinali makedonia taro g. Toplica, Radoviš.¹²²

Printime mediumia

O hali e printime mediumencar ko čhibja taro majtiknegendea khedina ki RM si gajljake. O konsilideibaskoro komiteti taro RKANM notiringja kaj trujal so nane nijamale bariere baši fundiribe thaj distribucia printime mediumia taro khedinengere čhibja, palem o finansiakere problemia si odola sebepi kolende o majbaro gendo taro gazete ačhile printibaja, mukindor salde jek diveskiri gazeta ki albancongiri čhib te učharel o mediumeskoro than ki RM.¹²³

Trujal so ko periodi pala ko RM-koro korkorutnipe sine kerde o avga talemia taro khedina baši fundiribe privatnikane printime mediumia¹²⁴numa o palune nekobor berša, sebepi finansiakere problemia kolencar arakhle pe thaj e neve tehnologiengere avibaja, notikerela pe lengoro konstantnikano tiknjakeribe. Sar so notikergja MIM ki lengiri analiza, pala ko 2008 berš te phene nane printime mediumi ko nesave taro pandž čhibja taro majtiknegendea khedina, durust tgani notikerela pe o ačhavibe taro majbaro kotor, sar „Roma tajms“ thaj čhavengere ikalina ki romani čhib, i gazeta „Feniks“ ki vlejengiri čhib thaj i gazeta „Birlik“ ki khorani čhib savi ki raštra ikljola sine taro 1943 berš.¹²⁵

Aso raštrakoro biro baši statistika ko 2011 berš aso čhib tar i kalibe sine salde jek diveskiri gazeta ki khorani čhib, džikote o okola čhibja taro tiknegendea khedina na printinena sine diveskere ikalina.¹²⁶ So vjavaharinela pe ko i kalibaskere magazinia, o jekajek berš sine printime salde jek gendo taro magazinu ki vlejengiri čhib, ko tiraži taro 2,000 jekhina.¹²⁷

¹²⁰ KRD, Decizia num. 07-2035/1 taro 26.06.2008 berš

¹²¹ ibid.

¹²² KRD, Decizia num. 08-631/1

¹²³ supra note 57, rig.20

¹²⁴ Dži 1991 berš, a disavo periodi thaj pali korkorutnipe, o majbaro kotor taro printime mediumia ko čhibja taro etnikane khedina(albancongiri thaj khorani) ikljona sine sar ulavde jekhina ki saikerin tari NIP Nova Makedonia

¹²⁵ Rig 8, O hali e mediumencar ko khedinengere čhibja ki RM, MIM, 2011

¹²⁶ Ikalibaskiri buti 2011, Statistikani dikhin: dživudutne thaj socialnikane statistike (2.4.12.10.725), raštrakoro biro baši statistika ki RM; T-20

¹²⁷ ibid., T-29 thaj T-30

Ki RM o gendo printime mediumia ko čhibja taro pandž majtiknegendea khedina si but tikno ja nane. O gazete thaj magazinia arakhena pe bare finansiakere problemencar kola asarikerena ko lengoro ikeribe.

I raštra, ki dromarin tar arakhibe o kulturnikano identiteti taro khedina, zaruri si te leljarel džipherde napia bašo suporti baš ikalibe hramome mediumia ko čhibja taro tiknegendea khedina ki RM.

Rekomandacie:

1. rekomandacie dži lokalnikano korkoriradžipe

- Te suportiden pe napia baši barjaripe o emituibe radioprograma taro lokalnikane radiodifuziakere khedipa ko khedinengere čhibja ko odola komune kote so o preperutne ko khedina dživdinena ko džanlo gendo.
- Te suportiden pe napia ki dromarin kori barjaribe o emituibe televiziakiri programa taro lokalnikane privatnikane televizie ko čhibja taro khedina ko odola komune kote so o preperutne taro khedina dživdinena ko džanlo gendo.

2. Rekomandacie dži raštrakere radže ki centralnikani digra

- Adekvatno te suportiden pe finansiakere thaj manušikane resursencar o programe thaj redakcie ko publik radiodifuziakoro servisi ko čhibja kolen lafikerena len o nabutipaskere khedina.
- Te zuraren pe napia ki dromarin taro emituibaskoro barjaribe tari radioprograma taro kinobikinibaskoro radiodifuziakoro khedipe ko čhibja taro khedina, ulavdeste ki khorani, vļajengiri thaj bošnjakongiri čhib, sar thaj napia baši suporti baši fundiribe lokalnikane radiodifuziakere servisia ko odola komune kote tradiconalnikane ja ko džanlo gendo dživdinela nabutipaskoro džijani.
- Te zuraren pe napia ki dromarin taro emituibaskoro barjaripe televiziakiri programa taro regionalnikane privatnikane televizie ko khedinengere čhibja, a ulavdeste ki srbengiri thaj vļajengiri čhib.
- I raštra, ki dromarin tar arakhibe e khedinengoro kulturnikano identitei, zaruri si te leljarel džipherde napia baši suporti e ikalibaske hramome mediumia ko čhibja taro majtiknegendea khedina ki RM.

Čh. NIJAMI KO LEIBE THAN KO KULTURNIKANO DŽIVDIPE

O raštre zaruri si te šajdakeren šartia e dženenge kola preperena ko minoritetia efektivnikane te len than ko kulturnikano dživdipe tari plesutni khedin thaj buvleste ko sasoitnipe.¹²⁸

O raštre zaruri si te keren takati te kreirinen politike thaj te ikeren ko čačipe kanunia kola si resarinaja kori saikeribe teli jekajek šartia sa e dženenge ko sasoitnipe ko kulturnikano dživdipe.

¹²⁸ supra note 5, Dromarin 43

Sakova preperutno ko nacionalnikano minoriteti si nijamea ko garavibe taro plesutno etnikano identitei, kultura, tradicie thaj adetia. Nane mukhlo i raštra harneste te moldinel o džanlipe ja te mujalkerel o realiziribe taro kulturnikane tradicie taro majtiklnegendea etnikane khedina ja palem te mukel pe ko save te si aktivipa ki dromarin tari zoreakerdi asimilacia taro nacionalnikane minoritetia.

Resarinaja te keren pe zarurime šartia baš efikasno leibe than taro preperutne ko nacionalnikane minoritetia ko kulturnikano dživdiipe, i raštra šaj te konsultirinel pe olenar lengere prezententengere organenar, te saikerel prezententia taro nacionalnikane minoritetia ko planiribe thaj ikeribe ko čačipe o raštrakere lokalnikane programe baši kulturakoro zuraribe, sar thaj te arakhel lengoro adekvatno thaj efektea thanleibe ko procesia tar anibe decizia pali pučiba tar afirmaciakoro umal tari khedinengiri kultura.¹²⁹

1. Nijameskoro pervazi

RM-koro Konstitucionalni – Aso Konstitucionalni e khedinengere preperutne si nijamea tromaleste te vakeren, dajanen thaj zuraren plo identiteti thaj karakteristike taro pe khedina, sar thaj nijami te fundirinen kulturnikane, arteskere, edukaciakere institucie, sar thaj vigjanale thaj aver khedipa sebepi vakeribe, dajanipe thaj zuraribe taro plesutno identiteti.¹³⁰

Ko jekhina taro lokalnikano korkoriradžipe o dizutne direktnikae thaj ple prezententencar lena than ko anibe decizie baši pučiba tari kulturakiri umal.¹³¹

Kanuneskoro pervazi

O khedina tromaleste šaj te formirinen dizutnengere khedipa ki dromarin tar ikeribe ko čačipe o nijami ko dajanipe thaj afirmiribe o plesutno kulturnikano identiteti thaj tradicie.

I raštra si datjavime te arakhel jekajek šartia baši sikavibe, dajanipe thaj afirmiribe kulturnikano identiteti taro khedina, sar thaj garantirinela o ikeribe ko čačipe tari kultura taro sa o khedina arakhindor jekajek šartia baši lengoro ikeribe.¹³²Džipherdeste, o kanuni definirinela o nacionalnikano interesi ki kultura sar kultura so si publik interesi sa e dizutnenge ki Republika so, maškar aver, astarela thaj o motiviribe o turlipe thaj turli muja ki kultura.

Baš ikeribe ko čačipe o nacionalnikano interesi ki kultura, O RM-koro parlamenti angja nacionalnikani strategia baši kulturakoro zuraribe ko periodi taro pandž berša,¹³³ a i RM-kiri radži deciziaja fundiringja nacionalnikane institucie, a ko fundiribe nacionalnikane institucie i Radži si datjavaja te dajanel pe baš anglunikeribe thaj afirmiribe i kultura taro sa o khedina.¹³⁴

O ministri baši kultura anela beršeskiri programa kolaja lačharena pe o programe thaj o proektia kola si taro nacionalnikano interesi ki kultura, ko pervazia taro love liparde taro RM-koro Budžeti baši thavdipaskoro berš, ko so zaruri si te lel pe ki dikhin i multikulturnikani dimenzia thaj multikulturnikano karakteri taro sasoiniipe.¹³⁵Ko finansiribe o bukja thaj aktivipa tari kultura, o love taro Budžeti zaruri si te istemalkeren pe adekvatno thaj nijamale afirmiribaja thaj anglunikeribaja tari sa e khedinengiri kultura. O love baš ikeribe ko čačipe o nacionalnikano interesi aso beršeskiri programa ulavena pe ulavdeste baši, maškar aver, fundiribe jekajek šartia baš afirmacia thaj anglunikeriba i khedinengiri kultura.¹³⁶

Trujal i raštra, o komune si ingerenciaja ko kotor zuraribe thaj anglunikeribe i kultura institucionalnikane thaj finansiakere suporte baši kulturnikane institucie thaj proektia, dajanipe bašo folklori, adetia, purane phirnipa thaj aver kulturnikane moldipa, organiziribe kulturnikane manifestacie thaj motiviribe turli specifikanne forme

¹²⁹ Haljovkeribe (eksplanacia) kori RKANM, dž.15

¹³⁰ supra note 37

¹³¹ Amandmani XVII, RM-koro Konstitucionalni, 2001 berš

¹³² supra note 21, dž.2, st.1(3) thaj st.3

¹³³ Ko hazrikeribe si Nacionalnikani strategia baši kulturakoro zuraribe 2012-2017 berš- ko vakti taro masek oktombri 2012 berš ikjergja pe publik lafikeribe pali čitra strategia

¹³⁴ supra note 21, dž.24 st.3

¹³⁵ supra note 21, dž.10

¹³⁶ supra note 21, dž.63 st.1(6)

autornikane bukja.¹³⁷ Akala decizie saikerindor o anibe beršeskere programe baši zraribe thaj finansiribe institucie thaj bukja taro publik interesi, leljarena pe taro komunakoro konsili butipaja avazia taro thanlendutne džene ko konsili, ko so zaruri si te ovel butipe avazia taro thanlendutne džene ko konsili kola preperena e khedinenge kola nane majoriteteskoru džijani ki komuna.

Ki Republika Makedonia sar nacionalnikano barvalipe umdinena pe thaj odola šukaripa, maškar aver, baši kolende ka haljovel pe kaj si len arheologikano, historikano, arteskoru ja aver kulturnikano ja vigjanalo moldipe baši RM, sebepi so, maškar aver, phanle si individuaja, čipotaja ja bukja džanle baši khedinengiri nacionalnikani historia ki RM.¹³⁸

2. Nijameskoru ikeribe ko čačipe ki praktika

O Evropakoro Konsili, ki pli Rezolucia taro juli 2012 berš, notirinela kaj o radže ki RM džana poadarig te arakhen turlu forme suporti baši kulturnikane bukja taro nacionalnikane minoriteta, sar so si biblioteke, kulturnikane institucie, muzeja, arteskere galerie, kulturnikane centria, teataria, festivalia t.a.¹³⁹ Trujal so o fondia kola sine dende akale aktivipange si ki jekajek digra ko vakti taro nakhle 5 berša (periodi 2005-2010), buteder turlu lafikerutne potenciranje o fakti kaj e finasiakoro suporti si limitirime thaj na čaljarela o zaruria, ulavdeste e majtiknegendea khedinenge, sar so si Srbia thaj Vlaja, kolen si serizonikane pharipa ko dajanipe ple tradicien thaj kultura. O Evropakoro Konsili notikergia kaj e khedinengere prezentantia nane adekvatno saikerde ko procesia tar anibe decizie ko kotor tar arakhibe finasiakere programe ki kulturakiri umal thaj rodela tari raštra te barjarel o suporti tar institucie thaj khedipa taro khedina thaj te višvankerel kaj o finasiakere pharipa nane te asarikeren disproporcionalnikane upro khedina thaj lengere kulturnikane aktivipa.

O Ministeriumi baši kultura avazikerela beršeskere konkursia baši finansiribe programe thaj proektia taro nacionalnikano interesi ki kultura ko avutno berš koleste šaj te len than: artistia, korkorutne artistia, privatnikane institucie, lokalnikane institucie, aver nijamale thaj badanikane džene kola kerena buti ki kulturakiri umal ko haljovibe e Kanunea baši kultura. Ko konkursi liparde si o prioriteta ko ulavde umala ki kultura thaj sar kerela pe aso sasointe thaj ulavde kriteriumia baši finansiribe programe thaj proektia, atestikerde ulavde nijameskere lilea.¹⁴⁰

Beršeskiri programa taro Ministeriumi baši kultura

Aso Beršeskiri programa baš ikeribe ko čačipe o nacionalnikano interesi ki kultura baši 2012 berš šaj te notikerel pe kaj o hali dikhlo tari rig taro Konsilideibaskoro komiteti taro RKANM, atestikerde e rezolucija tar Evropakoro Konsili, si čačutno. Anavjale, o gendo suportime aktivipa tari kulturakiri umal taro preperutne ko majtiknegendea khedina si but tikno thaj nane adekvatno lengere participacija ko sahno džijani ki teritoria tari RM, ni ulavdo pali regionia. I karana baš esavko hali zaruri si te rodel pe ko limitirime budžeti kole isi e Ministeriume baši programakoro ikeribe, ko nanipe majbaro saikeribe taro khedinengere preperutne ko procesi tar anibe decizia, sar thaj ko harne manuškane thaj materialnikane kapaciteta ko baro kotor taro kulturnikane-arteskere khedipa thaj dizutnengere khedipa preperutne ko majtiknegendea khedina.

Adekvatno, džikobor analizirinela pe i akaleberšeskiri programa tar aspekti tar ikeribe ko čačipe o nijami ko afirmiribe thaj dajanipe kulturnikano identiteti tari khorani khedin, lendor ki dikhin nekobor kriteriumia: tradicionalnikano isipe thaj zamanengoro ovibe tar akaja khedin ko thana tari RM, demografikane evidentia (O Khoraja si paše dži 4% taro sahno džijani) thaj buvlo thanakeribe tar akaja khedin ki teritoria tari sahani raštra, ka phandel pe kaj o suporti si čače tikno thaj bičaljariaskoro. Ko 2012 berš, suportea taro Ministeriumi baši kultura realiziringe pe nekobor proektia ko suporti taro zuraribe i kulturnikani manifestacia tari khorani khedin thaj odova.¹⁴¹

- Ikalibaskiri buti thaj literatura- 3 anava ki khorani čhib (jekajek thaj ko vakti taro 2011 berš, aso evidentia taro Raštrakoro biro baši statistika).
- Produkcija taro nacionalnikane institucie- teataria: DŽI Khorano teatari si suportime trine korkorutne performansencar, jek koprodukcija Albancongere teataria thaj nekobor misafirlukoja ki RM, sar thaj leibe than ko duj festivalia avrijal i raštra.

¹³⁷ supra note 68, чл.22 ст.1(5)

¹³⁸ DŽ.32-a st.2, Kanuni baš arakhibe kulturnikano barvalipe(Of. Gazeta ki RM, num. 20/2004, 71/2004, 115/2007, 18/2011, 148/2011)

¹³⁹ supra note 28

¹⁴⁰ Nijameskoru lil baši kriteriumia baši finansiribe programe ja proektia pali ulavde bukja ki kultura(Of. Gazeta ki RM, num. 70/2011)

¹⁴¹ O evidentia si autoreškiri analiza tari programa avazikerdi ko:

<http://kultura.gov.mk/images/stories/godisna%20programa%202012%20ministerstvo%20za%20kultura.pdf>

- KAK „Bahar“ (kom. Valandovo)- suportime si aktivipa ki dromarin taro dajanipe thaj prezentiribe o folklori tari khorani khedin ki RM.
- DŽI Makedoniakoro Muzeji- nišankeribe o dive Nevruz pučaribaja thaj vizuelnikane registiribaja o adetia-programa ki dromarin taro suporti e multikulturnikane karaktereske taro sasoitnipe thaj pendžarkeribe averen akale adetencar.
- Muzeji Ohrid- prezentacia taro khorane vezia tari muzejeskiri etnologikani kolekcija.
- Anglodikhli si thaj majbari investicia- tamiribe Khorano teatari

Kana ka analizirinen sine pe o evidentia baši suporti e avere majtiknegendea khedina, ka avel pe dži identikano phandipe. Agjaar, ko kotor tari romani kultura suportidela pe jekhe filmeskere festivaeske, nekobor kulturnikane-artereske khedipange ki lengiri buti thaj organiziribaske festivalia thaj jek dizutnengoro khedipe baš organiziribe saemi tari romani kultura. Džanlo si te liparel pe kaj ko 2012 suportidela pe taro 2-4 gendenge magazinia taro kulturnikane khedipa taro Vlaja, Bošnjakvoja thaj Srbia ki RM. Ki odoja dromarin zaruri si o Ministeriumi baši kultura te gndinel baši leljaripe disave afirmativnikane napia, a resarinaja te keren pe jekajek šartia baši sikavibe, dajanipe thaj afirmiribe o kulturnikano identiteti taro sa o khedina ki RM.

Pozitivnikano misal

Deciziaja tari RM-kiri Radži taro maj 2012 berš bimiškibaskoro mali (objekti taro teatari) taro Ministeriumi baši kultura dela pe bizi love ko savakteskoro istemalkeribe e Nacionalnikane instituciake Khorano teatari taro Skopje. Akaja decizia zaruri si te dikhel pe tar aspekti tar ikeribe ko čačipe tar institucia, a odolea thaj ikeribe ko čačipe taro leskoro badanikano isipe thaj funkcioniribe taro khorano teatari ki Makedonia.¹⁴²

Džikobor dihla pe i patrin taro sepetke taro nacionalnikane institucie tari kulturakiri umal šaj te phandel pe kaj taro pandž majtiknegendea khedina ki raštra, jekhutno si astardi i khorani khedin e DŽI Khorano teatari, Skopje. Akalea realnikane čhivela pe o pučibe kobor ki praktika ikerela pe ko čačipe o kanuni ko kotor dajatva tari RM-kiri Radži fundiribaja nacioanlnikane institucie te dajanel pe baš anglunikeribe thaj afirmiribe i kultura taro sa o khedina.

Organia thaj mehanizmia bašo suporti

Resarinaja afirmiribe, anglunikeribe thaj avazikeribe kulturnikani autornikani buti thaj barvalipe e preperutnenge taro khedina ki RM ki saikerin taro Ministeriumi baši kultura funkcionirinela ulavdo Vastlegarutipe. Ko pervazia tari buti taro Vastlegarutnipe kerena pe akala funkcije:¹⁴³

- strukakere administrativnikane bukja baši dikhljaribe o dajanipe thaj kulturnikano identiteti e khedinenge;
- dikhljaribe o prezentiribe thaj dajanipe i kultura taro khedinengere preperutne;
- Motiviribe thaj anglunikeribe i maškardžijaneskiri barabarbuti baši tehnikani arka, e komšengere evropakere phuvjencar, iradime baši dajanipe thaj anglunikeribe o kulturnikano identiteti taro khedinengere preperutne.

Ko Ministeriumi baši kultura fundiringja pe Konsili baši kultura sar strukakoro konsilideibaskoro badan taro ministeri baši kultura. O džene ko Konsili anavkerena pe taro niče pendžarde arteskere džene thaj strukakere džene tari kulturakiri umal, sajgija tar adekvatno thaj nijamalo isipe dizutne kola preperena ko sa o khedina. O ministeri baši kultura šaj te fundirinel thaj aver strukakere thaj konsilideibaskere badania thaj te anavkerel avruno bukjarne ko kaskoro formiribe zaruri si te lel pe ki dikhin o adekvatno thaj nijamalo isipe taro sa o khedina.¹⁴⁴ I rolja tar akala badania thaj bukjarne dikhela pe ko fakti so pala ko publik konkursi bašo proektia taro nacionalnikano interesi , bahankerela e ministereske baši kultura kola programe thaj proektia pali ulavde bukja zaruri si te oven saikerde ki

¹⁴² Decizia tari RM-kiri Radži, num. 41-3209/2, andi ko 29.05.2012

¹⁴³ supra note 23

¹⁴⁴ supra note 21, dž.11

Beršeskiri programa kolea olengiri realizacia ka ovel finansiakere suportea taro RM-koro Budžeti.¹⁴⁵ Adekvatno, lendor ki dikhin kaj o finansiribe kulturnikane aktivipa ki Republika Makedonia athinela taro budžeteskere love, šaj te phandel pe kaj o takati baš anibe decizia pali pučiba baši zuraribe i kultura thaj arti ki Makedonia si koncentririme ko Ministeriumi baši kultura thaj kaj korkori o Ministeri anela decizia baši leskoro timi bukjarne.

Phandipe:

Trujal so si nekobor badania thaj mehanizmia kolencar garantirinela pe o arakhibe efektivnikano leibe than e khedinengere preperutnenge ko planiribe thaj anibe decizie tari kulturakiri umal, ki praktika te phene na ikerena pe ko sahno akala dajatve so rezultirinela biadekvatno isipaja taro majtiknegedea khedina ko lejarde programe thaj proektia taro nacionalnikano interesi kola si saikerde ki Beršeskiri programa.

Rekomandacie:

1. Rekomandacie dži AIČKN

- AIČKN te khuvel aktivnikane ko suporti aplikaciengere taro khedipa thaj KAK ki dromarin tari promocia thaj dajanipe i kultura thaj i tradicia taro majtiknegedea khedina.
- AIČKN te bahankerel iraniba ko Kanuni baš anglunikeribe thaj arakhibe o nijamia taro khedinengere preperutne kola si majhari taro 20% taro džijani ki RM, ki dromarin tar arakhibe minimalnikane garantirime love taro RM-koro Budžeti ko fondi baš ikeribe ko čačipe ulavde programe baš ikeribe ko čačipe thaj anglunikeribe o nijamia taro khedinengere preperutne.

2. Rekomandacie dži lokalnikano korkoriradžipe

- O jekhina taro lokalnikano korkoriradžipe sakana te saikeren e khedinengere preperutnen kola tradicionalnikane ja ko džanlo gendo thanakerena o teritorie tari komuna, ko anibe decizia thaj deibe komunengere love baši suporti taro kulturakere programe, čipote thaj aktivipa
- O jekhina taro lokalnikano korkoriradžipe, barabar e AIČKN, te motivirinen thaj aktivnikane suportiden e preperutnenge taro majtiknegedea khedina kola ple organizaciencar thaj khedipancar zurarena programe thaj proektia ki dromarin taro dajanipe o plesutno kulturnikano identiteti thaj zuraribe i tolerancia thaj multietniciteti ki komuna.

3. Rekomandacie dži raštrakere radže ki centralnikani digra

- O Ministeriumi baši kultura ki RM te arakhel efektivnikano thanleibe e khedinengere preperutnenge ko planiribe thaj anibe decizie tari kulturakiri umal ulavdeste ko leljakeribe programe thaj proektia taro nacionalnikano interesi saikerde ki Beršeskiri programa.
- Te kerel pe ulavdi teliprograma bašo khedina kola si majhari astarde ko proektia taro nacionalnikano interesi ki RM - pozitivnikano napi ki dromarin taro zuraribe o akcesi taro khedipa thaj organizacie taro akala khedina dži budžeteskere love.

4. Rekomandacie dži dizutnengoro sektori

- Ničalo thaj kontinuirime dikhljakeribe o ikeribe ko čačipe tari beršeskiri programa bašo proektia taro nacionalnikano interesi, analiza taro saikeribe thaj finansiakoro suporti e proektengere taro majtiknegedea khedina thaj bičhalibe bahania thaj inicijative dži khedipa, AIČKN thaj Ministeriumi baši kultura.
- O khedipa taro preperutne ko nabutipaskere khedina aktivnikane te lobirinen thaj aplicirinen, barabar e AIČKN ko rodipe finansiakere love thaj fondia baš ikeribe ko čačipe proektia thaj programe ki dromarin taro dajanipe thaj anglunikeribe o kulturnikano identiteti.

¹⁴⁵ supra note 21, dž.66

D. SIMBOLENGORO ISTEMALKERIBE

O raštre zaruri si te promovirinen integracia sajgiaja kori rodipa thaj hošipe taro minoritetengere thaj majoritetengere grupe phanlo e istemalkeribaja taro simbolia ko barabarutno publik than.

.....

Odothe kote so si odova šajdutno zaruri si te roden pe šajdipa baši promoviribe o saastaribaskere thaj inkluzivna simbolia.¹⁴⁶

¹⁴⁶ supra note 5, Dromarin 50

Aso rekomandacie tar Učo komesari baši nacionalnikane minoritetia tar OABE o istemalkeribe ko publik taro simbolia phenle e identitetea tari rig taro privatnikane džene khuvela ko domeni taro vakeribaskoro trolalipe thaj na kamla pe te bimukel pe numa džikobor baš odova nane legitimnikane thaj užeste definirime nijamale funde.

O Učo komesari baši nacionalnikane minoritetia tar OABE dela vakeriba bašo čhani thaj astarin taro simbolengoro istemalkeribe- o biadekvatno istemalkeribe šaj te andarel dži tenzie thaj maškaretnikano čelalipe. Odolestar ka našel pe salde kreirindor balansirime thaj nijamale činaviba kolencar ka našel pe taro šajdutne zijanale natitidže thaj ka andarel pe kori sikavibe o simbolia sar zarurime elementia taro politike baš integracia.¹⁴⁷

1. Nijamalo pervazi

Sebepe ple identiteteskoru sikavibe thaj karakteristike, o khedina ki RM si nijamea te istemalkeren bajrako kole ola alusargje thaj istemalkerena ole ko publik, serviseskoru thaj privatnikano dživdipe ko čhani vakerdo akale kanunea.¹⁴⁸

O konsili tari jekhin taro lokalnikano korkoriradžipe anela decizia baši bajrakoskoru istemalkeribe ko publik thaj serviseskoru dživdipe, a ko čipote kana ki komuna e khedinengere preperutne si majbut taro 50% taro džijani, tgani anglal thaj ko objektia tar organia tari jekhin taro lokalnikano korkoriradžipe sikavena pe o bajrako tari RM thaj odole khedinakoro bajrako. Ko akala jekhina taro lokalnikano korkoriradžipe džikobor sikavgja pe o bajrako tar odoja khedin, sikavela pe thaj e RM-koro bajrako ko multilateralnikane čipote, mečia thaj aver khedipa, sar thaj ko utsavalipa, nišankeriba thaj aver kulturnikane, sporteskere thaj jekajek manifestacie kola si taro džanalipe e jekhinake taro lokalnikano korkoriradžipe.¹⁴⁹

O khedinengere preperutne ki RM o bajrako kolea sikavena plo identiteti thaj karakteristike si nijamea te istemalkeren ole ko privatnikano dživdipe thaj ko nišankeribe kulturnikane, sporteskere thaj aver utsavalipa kolen organizirinena e khedinakere preperutne ki RM.

Kanunea lačharella pe o čhani taro bajrakongoro sikavibe, a o bajrako tari RM sakana kana sikavela pe avere bajrakoncar taro khedina, si majbare dimenziaja tari jek trinori tar aver bajrakoja.

Aso kherutno nijameskoru pervazi, ki RM nišankerena še thaj bibukjarne divesa si:¹⁵⁰

- 21 Dekemvri- Dive baši siklana ki khorani čhib e preperutnenge tari khorani khedin;
- 27 Januari- Sumnalo Sava e preperutnenge tari srbengiri khedin;
- 8 April- Maškardžijaneskoru Romengoro dive e preperutnenge tari romani khedin;
- 23 Maj- Nacionalnikano Vlajengoro dive e preperutnenge tari vjalengiri khedin thaj
- 28 Septemvri- Maškardžijaneskoru Bošnjakongoro dive e preperutnenge tari bošnjakongiri khedin.

2. Nijameskoru ikeribe ko čačipe ki praktika

Lendor ki dikhin o učo prago isipe ki komunakiri digra kole rodela le o kanuni baš istemalkeribe bajrakoja taro khedina ko publik thaj serviseskoru dživdipe(dizutne preperutne ki khedin te oven majbut taro 50% taro džijani odole jekhinata taro lokalnikano korkoriradžipe), salde ko tikno gendo komune akava nijami si ikerdo ko čačipe ki praktika. Adekvatno, o nijami ko istemalkeribe e khedinengere bajrakoja, trujal i Albancongiri khedin, šaj salde te istemalkeren panda o preperutne ki khorani khedin ko 2 komune- Plasnica thaj Centar Župa, sar thaj o preperutne tari romani khedin ki komuna Šuto Orizari.

Ki te šaj akava nijami te ovel ikerdo ko čačipe ki praktika, zaruri si o Konsili tari jekhin taro lokalnikano korkoriradžipe te anel decizia baši khedinakoro bajrakoskoru istemalkeribe ko publik thaj serviseskoru dživdipe.

O preperutne taro majtiknegendea khedina šaj e khedinakoro bajrako te istemalkeren ole ko privatnikano dživdipe thaj ko ikeribe kulturnikane, sporteskere thaj aver nišankeriba kola nane organizirime taro komunakere ja aver radže, numa organizirinena olen korkori e khedinakere preperutne ki RM.

Ko haljovibe e Deciziaja taro Konstitucionalneskoru adalati ki RM taro 2007 berš, e Adalateske na sine konfliktnikano

¹⁴⁷ supra note 5

¹⁴⁸ Dž.2, Kanuni baš istemalkeribe o bajrakoja taro khedina ko publik thaj serviseskoru dživdipe(Of. Gazeta ki RM num. 58/2005, 100/2011)

¹⁴⁹ ibid., dž.5 thaj 6

¹⁵⁰ dž.4, Kanuni bašo bidžukoja ki Republika Makedonia („Of. Gazeta ki RM“ num. 21/1998, 18/2007

o alusaribe o bajrako tar aver raštra te istemalkerel pe sar bajrako tari ulavdi khedin koja nane butipe ki RM, sa džikana leskoro istemalkeribe si salde sikavibe o preperine kori disavi khedin(ki funkcia e Amandmanea VIII taro Konstitucionalni).¹⁵¹

Phandipe:

O kanunikano prago baš ikeribe ko čačipe o nijami baši bajrakoskoro istemalkeribe ko publik dživdipe taro jekhina ko lokalnikano korkoriradžipe si čhivdo učeste thaj jehutno ki istemalkerin e majbutegendea minoritetengere khedinake, a ko zijani taro leskoro ikeribe ko čačipe tari rig taro preperutne ko majtiknegendea khedina kola salde ko nekobor komune resena o prago taro 50% taro džijani odole jekhinata.

Rekomandacie:

1. Rekomandacie dži lokalnikano korkoriradžipe

- O konsili tari komuna te višvankerel kaj o ikeribe ko čačipe taro nijami si ko haljovibe e kanunea thaj ki dromarin taro promoviribe thaj sajgia e identiteteske thaj preperibaske kori odoja khedin.

2. Rekomandacie dži raštrakere radže ki centralnikani digra

- Te arakhen pe čhania thaj te kreirinen pe šajdipa baši preperutne taro amjtiknegendea khedina te istemalkeren o bajrako thaj aver simbolia tari khedin ko publik dživdipe, a ki dromarin taro sikavibe o khedinakoro preperibe thaj sebepi nišankeribe o dive kole utsavakerena ole, a ko haljovibe e kanunencar ki RM.

3. Rekomandacie dži dizutnengoro sektori

- E simbolengoro istemalkeribe tari rig tari nabutipaskiri khedin sar nišani taro preperibe thaj lojaliteti kori odoja khedin thaj ko haljovibe e kanunea, te ovel ki dromarin tar integraciakoro zuraribe ko sasoitnipe thaj maškarpumari tolerancia thaj haljovibe.

¹⁵¹ Decizia taro Konstitucionaleskoro adalati ki RM, H.num. 133/2005 od 24.10.2007 berš

KOTORI III

BAŠI PROMOCIA THAJ
ARAKHIBE E KHEDINENGERE
NIJAMIA

A. Agencia baš ikeribe ko čačipe e khedinengere nijamia (AIČKN)

E kanunea baš anglunikeribe thaj arakhibe e khedinengere nijamia kola si majhari taro 20% taro džijani ki RM, kergja pe ulavdi Agencia baš ikeribe ko čačipe e khedinengere nijamia. AIČKN, savi šurargja butikeribaja ko agor taro 2009 berš, si ingerenciaja, maškar aver, te dajanel pe baši digra tari realizacia o nijamia taro majtiknegendea khedina thaj te kerel upridikhin baš ikeribe ko čačipe o kanunia kolencar lačharena pe lengere nijamia.

Ko pervazia taro plo butikeribe AIČKN kerela takatia baši sahno ikeribe ko čačipe thaj arakhibe o nijamia taro khedinengere preperutne ko umala taro:

- bukjarnipe aso principi tar adekvatno thaj nijamalo isipe;
- čhibjako istemalkeribe;
- edukacia ki dajakiri čhib(fundavni, maškarutni, uči);
- promocio tari kultura thaj kulturnikane barvalipa e khedinengere preperutnenge;
- informiribe ki pli čhib ko elektronikane thaj printime mediumia;
- suporti ko fundiribe dizutnengere khedipa thaj fondacie sebepi ikeribe ko čačipe o kulturnikane, edukaciakre, arteskere thaj vijanalne resarina;
- Ikeribe ko čačipe o nijami baš istemalkeribe plesutne simbolia sar thaj ko aver umala kolende kanunea si lačharde o nijamia taro khedinengere preperutne.

Ki saikerin tar Agencia kerela pe ulavdo fondi baši finansiakere bujka baš ikeribe ko čačipe ulavde programe baš ikeribe ko čačipe thaj anglunikeribe o nijamia taro khedinengere preperutne. O fondi istemalkerela thaj si le love taro RM-koro Budžeti, donacie thaj aver hainga baši finansiribe iradime baš ikeribe o programe tar Agencia thaj programe baš ikeribe ko čačipe o anglunikeribe thaj arakhibe o nijamia taro khedinengere preperutne.¹⁵²

Numa, o budžeti tar AIČKN si tikno thaj na čaljarela o zaruria, kolea akava badan našti ko sahno thaj efikasno te džovapidel e dende dajatvenge thaj resarinenge. Sar so notiranela thaj o raporti tar EK bašo progresi tari RM baši 2012 berš, AIČKN na sine ko čajdipe te kerel baro gendo taro ple savalia sar rezultati taro limitirime finansiakere resursia.¹⁵³ O budžeti baši 2012 berš tar AIČKN sine 6,145,000 MKD(trujal 100.000 evria) a o bahan budžeti baši 2013 berš, khuvdo ki khedipaskiri procedura, anglodikhela thaj sumakoro tiknjakeribe, durust baš avutno berš si anglodikhlo budžeti taro 6,051,000 MKD. Trujal so o kanuni mukela e AIČKN te formirinel ulavdo fodni baši finansiakere bujka baš ikeribe ple aktivipa thaj suporti e dizutnengere khedipange, palem o budžeti baš avutno berš si but restriktivnikno thaj majbut anglodikhela love iradime baši masekoskere pokiniba thaj fundavne deiba, taro so šaj te phandel pe kaj AIČKN ka džal poadarig te rodel thaj istemalkerel hainga baši finansiribe, vrijal taro budžeteskere love. Trujal so AIČKN butikerela e berša, i raštra džiakana na dengja love kola so kanuni ka istemalkeren pe baši suporti e dizutnengere khedipange preperutne ko majtiknegendea khedina, a ki dromarin tar afirmacia thaj dajanipe taro lengere čhibjengere thaj kulturnikane karakteristike.

B. Džijaneskoro nijamiarakhutno

Aso Konstitucionalni thaj Kanuni baši džijaneskoro nijamiarakhutno akaja institucia garavela o konstitucionalnikane thaj kanunikane nijamia e dizutnenge kana si lenge phage tar organia taro raštrakoro vastelagarutnipe thaj tar aver organia thaj organizacie kolen si publik radžipa. O džijaneskoro nijamiarakhutno dela ulavdi sama baš arakhibe o principia tari bidiskriminacia thaj adekvatno thaj nijamalo isipe taro khedinengere preperutne ko organia tari raštrakiri radža, organia taro jekhina taro lokalnikano korkoriradžipe thaj ko publik institucie thaj servisia.¹⁵⁴

¹⁵² supra 3, dž.18

¹⁵³ Rig 20, Raporti baši RM-koro anglunipe, Evropakiri komisija, Brisel 10.10.2012, CEI(2012)332

¹⁵⁴ Amandmani XI, st. 2 taro RM-koro Konstitucionalni, 2001 berš

Deibe anglihramin

Sakova dženo šaj te rovel pe dži Džijaneskoro nijamiarakhutno deibaja anglihramin, savi našti te ovel anonimnikani thaj zaruri si te saikerel o šartia, faktia thaj tazdivipa upri kolende bazirinela pe i anglihramin. Sakova dženo šaj te del anglihramin dži Džijaneskoro nijamiarakhutno kana ka notirinel kaj si leske phage o konstitucionalnikane thaj kanunikane nijamia tari rig tar organia tari raštrakiri radža, lokalnikano korkoriradžipe thaj aver organizacie publik radžipaja.

I anglihramin šaj te del pe mosar ja ki hramome dorma, oj nane ničehraminakere formaja, e i sahni čipota anglal o Džijaneskoro nijamiarakhutno si bilovengiri. O Džijaneskoro nijamiarakhutno si dajtvime te sajdelin o privatnipe thaj garavdipe tar evidentia kola vjavaharinena pe ko dendutno.

I čhib thaj o lil koleste si hramome i anglihramin nane bariera baši komunikacia e džijaneskere nijamiarakhutnea. E džijaneskere nijamiarakhutnea šaj te komunicirinel pe ki savi te si čhib thaj lil, a o džijaneskoro nijamiarakhutno ki čhipota pali aglihramin dela džovapi ki makedonikani čhib thaj lakoro kirilikano lil thaj ki serviseskiri čhib thaj lil kolen istemalkerela o klienti.

Čhipotibe taro DžN

Ko pervazia tari pli ingerencia, taro lipardo organi ja džovapialo vastlegarutnispaskoro dženo o DžN šaj te rodel zarurime haljovkeriba, informacie thaj tazdivipa baši vakeriba ki anglihramin, te akharel e serviseskere džene ko lafikeribe, sar thaj te kerel direktnikani dikhin ko predmetia thaj bukja ki ingerencia tar organia kori kolende čhipotina.¹⁵⁵

Džikobor o DžN konstatiringja phagipe taro konstitucionalnikane thaj kanunikane garantirime nijamia, tgani šaj te del rekomandacie, gndipa thaj sikaviba bašo čhani taro cidjaribe o konstatirime phagipa, te bahankerel palel te kerel pe disavi čhipota aso kanuni; te vazdel inicijativa baši vazdibe disciplinakeri čhipota mujal serviseskoro ja džovapialo dženo, a ko čhipote taro serioznikano phagipe o nijamia elementencar taro kerdo došalipaskoro akti, si nijamea te del rodipe dži ingerenciakoro publik došalutno baši vadibe došalipaskiri čhipota.¹⁵⁶

C. Komiteti bašo vjavaharia maškar o khedina

O Komiteti bašo vjavaharia maškar o khedina ple radžipa lela len taro amandmani XII taro Republika Makedoniakoro Konstitucionalni thaj taro Kanuni bašo Komiteti bašo vjavaharia maškar o khedina. Ko Komiteti ešta džene si taro ničē taro deputatia Makedoncoja, ešta džene taro ničē taro deputatia Albancoja, jek dženo si tro ničē taro deputatia Khoraja, jek dženo taro ničē taro deputatia Vlaja, jek dženo taro ničē taro deputatia Roma, jek dženo taro ničē taro deputatia Srbia thaj jek dženo taro ničē deputatia Bošnjakaja.¹⁵⁷

O Komiteti butikerela ko bešina aso diveskoro ničē, a ki bešin te lele than duj trinorja taro sašno gendo džene. Šerutni thaj fundavni ingerencia tar akava komiteti si te dikhljarel o ikeribe ko čačipe o nijamia taro khedinengere preperutne kola nane butipe ki Republika lačharde e Konstitucionalna thaj kanunea, o ikeribe ko čačipe taro nijami ko istemalkeribe i čhib thaj o lil taro khedina, sar thaj ikeribe ko čačipe o nijami tar ikeribe siklana ki khedinengiri čhib kola nane butipe ki Republika ki umal tar edukacia, lačhardo Konstitucionalna thaj kanunea. Thaj akava komiteti, jekajek sar AIČKN thaj e Džijaneskoro nijamiarakhutno, dikhljarela i implementacia taro principi tar adekvatno thaj nijamalo isipe taro dizutne kola preperena ko sa o khedina ko organia tari raštrakiri radža thaj ko aver publik institucie ko sa o digre.

I majdžanli rolja taro komiteti dikhela pe ki leskiri ingerencia te anel decizia baši deciziakoro anibaskoro čhani ko Parlamenti ko anibe kanunia ki čhipota taro konflikti phanlo e ikeribaja tari čhipota baš avazikeribe kola vjavaharinena pe ulavdeste ki: kultura, istemalkeribe čhibja thaj simbolia, edukacia thaj plesutne dokumentia. O Parlamenti ikerela ko čačipe i čhipota baš avazikeribe ko haljovibe e deciziaja taro Komiteti andi pali akala pučiba.

Č. Komisie bašo vjavaharia maškar o khedina ki lokalnikani digra

Akala komisie formirinena pe ko haljovibe e dajtvaja savi ikljola taro dženo 55 taro Kanuni baši lokalnikano korkoriradžipe. Aso akava kanuni, o komune kolen si majbut taro 20% džijani kova preperela ki etnikani khedin savi nane butipe, dajtvime si te formirinen komisia bašo vjavaharia maškar o khedina. Ki komuna kote si formirime i komisia, sakoja etnikani khedin

¹⁵⁵ Dženo 24, Kanuni našti Džijaneskoro nijamiarakhutno („Of. Gazeta ki RM“ num. 60/2003, 114/2009)

¹⁵⁶ ibid., dženo 32

¹⁵⁷ Avazikerdo ki „Of. Gazeta ki RM“ num. 150/2007

savi dživdanela ki komuna zaruri si jekajek te ovel saikerdi ki akaja Komisia, jekhajekhe gendea džene, resarinaja te šajdakerel jekajek nijami ko avazi sa e khedinenge. Aso akaja ničekerin, i rolja taro komisie si te lafikeren baši pučiba kola si džanle bašo maškaretnikane vjavaharia thaj te den rekomandacie dži komunakoro konsili, kova si dajatvime te dikhljarel gndipa thaj bahania thaj te anel decizia phanlo olenkar.

Aso paluno džijaneskoro hramovibe kerdo ki teritoria tari RM ko 2002 berš, akaja dajatva baši formiribe komisie maškar o khedina ki lokalnikani digra si zarurime baši 20 komune thaj diz Skopje. Numa, ki praktika si dikhlo buvlo haljovibe thaj ekstenzivnikano haljovkeribe tar akaja ničekerin, agjaar so o Konsilia taro nesave komune, trujal so nane dajatvime, lendor ki dikhin o džanlipe taro mandati tari akaja komisia thaj o zaruri taro zuraribe o maškarpumaro sajdiibe thaj tolerancia maškar o khedina ki komuna, angje decizia te formirinen esavke komisie.

Ki praktika o majbaro gendo taro komisie bašo vjavaharia maškar o khedina arakhena pe finansiakere thaj strukturakere problemencar. O komune ple statutea šaj te hramonkeren ko savo čhani ka alusaren pe o džene. E komunakoro Statuti zaruri si te lačharel optimalnikano gendo džene ki komisia ki te šajdakerel pe puterdi thaj čačutni debata, šajdakerindor sakoja khedin te nominirinel prezententia turli stavencar.¹⁵⁸

E Komisiakiri resarin si te arakhel aktivnikano leibe than e nabutipaskere khedinenge ko procesi tar anibe decizie ki komunakiri digra, a phanlo e pučibancar kolen si etnikani natura thaj si taro džanlipe baši lokalnikani khedin. Akale Komisiakere formiribaja i komuna šajdakerela forumi kolea ka šaj te šunel pe o gndipe taro majtiken khedina kola si adekvatno sikavde ko Komunakoro konsili, durust o jekajek si šajdipaja te sikaven o problemia phanle e ikeribaja ko čačipe o nijamia kola si lenge garantirime Konstitucionallea thaj kanunea.

Čh. Komisia baš arakhibe tari diskriminacia

Amaro Konstitucionalni hramonkerela kaj e tromalipangoro thaj nijamengoro limitiribe našti te ovel diskriminatornikano ki funda taro poli, rasa, mortikakiri renka, dini, nacionalnikano ja socialnikano darhi, maleskoro ja sasoično hali. O Kanuni baši mujalkeribe thaj arakhibe tari diskriminacia na mukela sesavi direktnikani thaj indirektnikani diskriminacia ki funda taro, maškar aver, etnikano preperibe, čhib, mortikakiri renka, dini t.a

E upreliparde kanunea formiringja pe i Komisia baš arakhibe tari diskriminacia sar korkorutno thaj biathinalo organi kova čhipotinela pali anghliramina, dela gndipe thaj rekomandacie baši konkretnikane čhipote tari diskriminacia taro anghliraminkoro dendutno, dela leske informacie baši leskere nijamia thaj šajdipa baši vazdibe adalateskiri thaj aver čhipota baš arakhibe, a e kerde phagipange vazdela inicijativa baši vazdibe čhipota anglal ingerenciakere organia.¹⁵⁹

Angliraminkoro deibe dži Komisia

Džikobor nesavo dženo gndinela kaj si leske kerdi diskriminacia tari rig taro nesavo raštrakoro organi, organi tari jekhin ko lokalnikano korkoriradžipe, nijamale džene publik nijameskere radžipaja thaj nijamale thaj badanikane džene, tgani o jekajek šaj te del anghliramini dži komisia.

O dženo kurbani tari diskriminacia pali nesavi taro funde lačharde kanunea si nijamea te del anghliramini hramome ja mosar ko hramutno, ko so i sahno čhipota si bilovengiri, odolea so i anghliramini šaj te del pe majgeči ko roko taro trin masekoja taro dive kana sine kerdo o phagipe ja majgeči jek berš taro džidžanipe baši diskriminaciakoro akti. E anghliramijaja o dženo dela o tazdivipa thaj faktia kolen isi ole, a kola ka den arka e komisiakere baši poadarutno čhipotibe.¹⁶⁰

I Komisia dela gndipe baši kerdi ja na diskriminacia ko roko taro 90 divesa taro dive tar anghliraminkoro deibe.¹⁶¹ Džikobor dikhlja pe diskriminacia e gndipaja, tgani i Komisia dela rekomandacia čhani taro cidljaripe e nijameskoro phagipe. O dženo koleske si bičhaldi i rekomandacia dajatvime si te čhipotinela aso rekomandacia thaj te cidljarel e nijameskoro phagipe ko roko taro 30 divesa taro dive kana si lendi i rekomandacia, sar thaj baš odova te haberidel e Komisiakere. O dženo kaske si bičhaldi i rekomandacia te na čhipotingja pali rekomandacia, ja na cidljargja e nijameskoro phagipe, i Komisia šaj te vazdel inicijativa baši vazdibe čhipota naglal ingerenciakoro organi baši leibe ki dikhin leskoro džovapialipe.

¹⁵⁸ Rig 11, Komisie bašo vjavaharia maškar o khedina, Formiribe, mandati thaj isipaskere džandipa (Khedipe „Institut baši khedinakoro zuraribe“-Tetovo, 2007)

¹⁵⁹ Dženo 24, Kanuni baši mujalkeribe thaj arakhibe tari diskriminacia („Of. Gazeta ki RM“ num. 50/2010)

¹⁶⁰ ibid., dž.25

¹⁶¹ ibid., dž.28

PHANDIPASKERE DIKHLJARINA

O dizutne preperutne ko majtiknegendea khedina ki RM saikerena trujal 10% taro sahno gendo dizutne ki raštra, ja trujal 200.000 džene, teritorialnikane thanakerde thaj lačharde ko najbaro kotor taro komune ki raštra.

I digra tar ikeribe ko čačipe o nijamia taro preperutne ko majtiknegendea khedina si ki but majuču digra ko vjavahari e nijamencar kola si garantirime thaj ki praktika hošinela i majbari nabutipaskiri khedin ki RM. I esavki harni digra realizacia taro nijamia ulavdeste notikerela pe ko kotor tar istemalkeribe e khedinengere čhibja, hramome mediumia, kulturnikani buti thaj dajanipe o kulturnikano identiteti, a ko simbolengoro istemalkeribe odova si te phene bišajdutno.

Odoleske čhivela pe o pučibe jekhahjekhutne thaj šajdakeribaja jekajek anglošartia dengje pe e majbare nabutipaskere khedinake thaj e ačhutner majtiknegendea khedinenge ko ikeribe ko čačipe o datjavte kola iklile taro OPP. O nijameskoro pervazi ki RM ko momenti dela trindromengoro akcesi (trinedigrengoro) ko ikeribe e dizutnengere nijamia (khedinengere preperutne) thaj o datjavte kola ikljona e organenge tari raštrakiri radža thaj jekhina ko lokalnikano korkoriradžipe, ko athinalipe tar odova kerela li pe lafi baši nabutipaskiri khedin (makedonikano džijani), majbari nabutipaskiri khedin (preperutne ko albancongoro džijani) ja majtiknegendea khedina (preperutne ko khorano džijani, vļajengoro džijani, srbengoro džijani, romano džijani, bošnjakongoro džijani t.a).

I digra tar ikeribe ko čačipe o nijamia taro preperutne ko nabutipaskere khedina ko majbaro napi athinela taro lengoro gendo (ki teritoria tari RM thaj ulavdeste pali komune), taro lengoro isipe thaj tradicionalnikano thanakeribe ko ulavde teritorie, taro lengoro efektívno saikeribe ko procesia tar enibe decizie thaj kreiribe politike, sar thaj taro šajdakeribe adekvatna thaj zarurime anglošartia tari raštrakiri rig. Adekvatno, džikobor jek khedin si saikerdi 2,5%-car taro sahno džijani ki RM, džikobor nane aktivnikane napia bašo suporti thaj zuraribe o zarurime anglošartia, džikobor odoja khedin nane koncentirime ko ulavde teritorie, numa thanakerela turli thana ki RM thaj džikobor si nalačhe socio-ekonomikane šartia thaj harni digra saikeribe ko procesi tar enibe decizie, ki odoja čhipota o nijami garantirime e maškardžijaneskere phanlelafencar, e Konstitucionalea ki RM thaj kanunikane hramovinencar, ko majbaro gendo ka ačhon salde“ šabdi ko lil“, a e khedinakere preperutne ka našti efektívno te ikeren olen ko čačipe.

I raštra zaruri si te leljarel buteder afirmativnikane napia thaj te kerel zarurime anglošartia ki dromarin taro barjakeribe i digra tari realizacia o nijamia taro preperutne ko majtiknegendea khedina. O ikeribe ko čačipe taro dizutnengere nijamia, preperutne ko khedina ki RM, si zarurime anglošarti baši lengiri sahani integracia ko sasointe thavdina, baši zuraribe i tolerancia thaj turlipe sajgajaja kori identiteti, kulturnikane thaj čhibjakere karakteristike. Ki odoja dromarin, e RM-kiri Radži si datjavime te višvankerel thaj te arakhel e AIČKN o zarurime materialnikane thaj manuškane anglošartia resarinaja, ničalo, kontinuirime thaj bimujalutno hazrikeribe analize baš ikeribe ko čačipe o nijamia taro preperutne ko majtiknegendea khedina thaj bahania baši halengoro šukarkeribe.

Salde ko odola čhipote kana o khedinengere preperutne si tromale te istemalkeren i dajakiri čhib, kana šaj tromaleste korkori te organizirinen pe sebepi dajanipe ple tradicie thaj kultura, kana ka oven fundirime anglošartia aktivnikane te len than ko politikanano, ekonomikanano thaj kulturnikanano dživdipe ki raštra, kana ka oven adekvatno isipaja ki administracia ki dromarin taro barjakeribe i digra taro servisengoro kvaliteti, salde tgani odoja raštra ka ovel čačutno demokratikanano thaj pluralistikano sasoinipe kova šaj te prosperirinel thaj andarel kori zuraribe uču digra tolerancia thaj haljovibe.

Библиографија

Користени домашни правни извори:

1. Устав на Република Македонија
2. Амандман VI, Амандман VIII, Амандман XI, Амандман XXIX и Амандман XXX на Уставот на РМ, („Службен весник на РМ“ бр.91/2001)
3. Закон за Буџетите на РМ („Службен весник на РМ“ бр.64/2005, 4/2008, 103/2008, 156/2009, 95/2010, 180/2011)
4. Законот за високото образование („Службен весник на РМ“ бр.35/2008, 103/2008, 26/2009, 83/2009, 99/2009, 115/2010, 17/2011, 51/2011, 123/2012)
5. Закон за државните службеници („Службен весник на РМ“ бр.59/2000, 112/2000, 34/2001, 103/2001, 43/2002, 98/2002, 17/2003, 40/2003, 85/2003, 17/2004, 69/2004, 81/2005, 61/2006, 36/2007, 161/2008, 6/2009, 114/2009, 35/2010, 167/2010, 36/2011, 6/2012, 24/2012)
6. Закон за заштита на децата („Службен весник на РМ“ бр. 98/2000, 17/2003, 65/2004, 113/2005, 98/2008, 107/2008, 46/2009, 83/2009, 156/2009, 51/2011, 157/2011)
7. Закон за заштита на културното наследство („Службен весник на РМ“ бр.20/2004, 71/2004, 115/2007, 18/2011, 148/2011)
8. Закон за инспекциски надзор („Службен весник на РМ“, бр. 50/2010, 162/2010, 157/2011)
9. Закон за локалната самоуправа („Службен весник на РМ“, бр.5/2002)
10. Закон за јавните службеници („Службен весник на РМ“, бр.52/2010, 36/2011, 6/2012, 24/2012)
11. Закон за јавното обвинителство („Службен весник на РМ“ бр.150/2007, 111/2008)
12. Закон за Комитетот за односи меѓу заедниците („Службен весник на РМ“ бр. 150/2007)
13. Закон за кривичната постапка („Службен весник на РМ“ бр.15/1997, 44/2002, 74/2004, 83/2008, 67/2009, 51/2011)
14. Закон за културата („Службен весник на РМ“, бр.31/1998, 49/2003, 82/2005, 24/2007, 15/2008, 116/2010, 47/2011, 51/2011, 136/2012)
15. Закон за личната карта („Службен весник на РМ“ бр.8/1995, 38/2002, 16/2004, 12/2005, 19/2007, 10/2010, 51/2011, 13/2012)
16. Закон за матичната евиденција („Службен весник на РМ“ бр. 8/1995, 38/2002, 66/2007, 98/2008, 67/2009)
17. Закон за определување на имиња на улици, плоштади, мостови и други инфраструктурни објекти („Службен весник на РМ“ бр.66/2004, 55/2007, 145/2010, 136/2011)
18. Закон за општата управна постапка („Службен весник на РМ“ бр.38/2005, 110/2008 и 51/2011)
19. Законот за основното образование („Службен весник на РМ“ бр.103/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012)
20. Законот за парничната постапка („Службен весник на РМ“ бр.79/2005, 110/2008, 83/2009, 116/2010)
21. Закон за патните исправи („Службен весник на РМ“ бр.67/1992, 20/2003, 46/2004, 19/2007, 84/2008, 51/2011, 135/2011)
22. Закон за празниците во Република Македонија („Службен весник на РМ“ бр. 21/1998, 18/2007)
23. Закон за работните односи („Службен весник на РМ“ бр.106/2008, 161/2008, 114/2009, 130/2009, 149/2009, 50/2010, 52/2010, 124/2010, 47/2011,11/2012, 39/2012)
24. Закон за радиодифузната дејност („Службен весник на РМ“ бр.100/2005, 19/2007, 115/2007, 8/2008, 103/2008, 152/2008, 6/2010, 51/2010, 145/2010, 97/2011,13/2012)
25. Закон за спречување и заштита од дискриминација („Службен весник на РМ“, бр.50/2010)
26. Закон за средното образование („Службен весник на РМ“ бр. 44/1995, 24/1996, 34/1996, 35/1997, 82/1999, 29/2002, 40/2003, 42/2003, 67/2004, 55/2005, 113/2005, 35/2006, 30/2007, 49/2007, 81/2008, 92/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012)
27. Закон за судска служба („Службен весник на РМ“ бр.98/2008, 161/2008, 6/2009, 150/2010)
28. Закон за судовите („Службен весник на РМ“ бр.58/2006, 62/2006, 35/2008, 150/20120)
29. Закон за трговските друштва („Службен весник на РМ“ бр. 28/2004, 84/2005, 25/2007, 87/2008, 42/2010, 48/2010, 24/2011)
30. Закон за унапредување и заштита на правата на припадниците на заедниците кои се помалку од 20% од населението во Република Македонија („Службен весник на РМ“ бр.92/2008)
31. Закон за употреба на знамињата на заедниците во јавниот и службениот живот („Службен весник на РМ бр.58/2005, 100/2011)
32. Закон за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во Република Македонија и во единиците на локалната самоуправа („Службен весник на РМ“ бр. 101/2008)

33. Закон за учебници за основно и средно образование („Службен весник на РМ“ бр. 98/2008, 99/2009, 83/2010, 36/2011, 135/2011, 46/2012)
34. Законот за филмскиот фонд („Службен весник на РМ“ бр.70/2006, 92/2008, 36/2011, 136/2011, 136/2012)
35. Деловник на Народниот правобранител („Службен весник на РМ“ бр.120/2011)
36. Одлука Бр.07-879/1 од 15.07.2009, Совет на општина Гостивар
37. Одлука Бр. 07- 5027/15, Совет на општина Куманово, објавена во „Службен гласник“ на општина Куманово, 06.05.2012
38. Одлука на Влада на РМ, Бр. 41-3209/2, донесена на 29.05.2012
39. Одлука на Уставниот суд на РМ, У.бр.133/2005 од 24.10.2007 година
40. Правилник за материјалот, бојата, формата и димензијата на таблата со името на улица, плоштад, мост и на друг инфраструктурен објект, табличките со нумерирани броеви на објектите, како и големината и бојата на буквите и броевите (Министерство за транспорт и врски на РМ, 19.05.2008)
41. Правилник за примена на одредбите поврзани со заштитата и негувањето на културниот идентитет (Совет за радиодифузна дејност, 17 октомври 2006 година)
42. Правилник за критериумите за финансирање на програмите односно проектите по одделни дејности во културата (Министерство за култура на РМ)
43. Програма на Владата на Република Македонија за развој на дејноста за заштита на децата за 2012 година („Службен весник на РМ“ бр.08/2012)
44. Решение за донесување на основите на програмата за воспитно-образовната работа со деца од предучилишна возраст во јавните детски градинки, Министерство за труд и социјална политика („Службен весник на РМ“ бр.125/2007)
45. Статут на општина Долнени
46. Совет за радиодифузија, Одлука Бр. 07-2035/1 од 26.06.2008 година
47. Совет за радиодифузија, Одлука Бр. 07-2035/1 од 26.06.2008 година
48. Совет за радиодифузија, Одлука Бр. 08-631/1

Користени меѓународно-правни документи, извештаи и странска литература:

49. Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства, Совет на Европа, 1995
50. Љубљански Насоки за интеграција во општеството, Висок комесар за национални малцинства, ОБСЕ, 2012 OSCE HCNM
51. Хашки препораки во врска со образовните права на националните малцинства, Висок комесар за национални малцинства, ОБСЕ, 1996
52. Препораки од Лунд во врска со ефективното учество на националните малцинства во јавниот живот, Висок комесар за национални малцинства, ОБСЕ, 1999
53. Насоки за употреба на малцинските јазици на радио и телевизија, ОБСЕ, Канцеларија на Високиот комесар за национални малцинства, октомври 2003
54. Трет извештај на Владата на Република Македонија по Рамковна Конвенција за заштита на националните малцинства на Советот на Европа
55. Resolution CM/ResCMN(2012)13 on the implementation of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by “the former Yugoslav Republic of Macedonia”
56. Извештај за „поранешната Југословенска Република Македонија“ (четврт круг на мониторинг), Европска комисија против расизам и нетолеранција (CRI (2010)19)
57. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities (FCNM), Third Opinion on “the former Yugoslav Republic of Macedonia” adopted on 30 March 2011, ACFC/OP/III(2011)001
58. Protection of minorities in the wider Europe, ed. Weller M., Blacklock D. and Nobbs K, The (Palgrave Macmillan 2008)

Други користени извори (документи, изданија, анализи):

59. Државен завод за статистика на Република Македонија: Попис на населението, домаќинствата и становите во Република Македонија, 2002
60. Државен Завод за статистика на Република Македонија: Статистички годишник на Република Македонија 2012
61. Извештај за следењето на примената на начелото на соодветна и правична застапеност за 2011 година, Народен правобранител на РМ

62. Комисии за односи меѓу заедниците, Воспоставување, мандат и постоечки искуства (Здружение “Институт за развој на заедницата “-Тетово, 2007)
63. Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование, Министерство за образование и наука, Биро за развој на образованието (февруари 2007, Скопје)
64. Кон толерантни општини – извештај од набљудување на локалната администрација јануари 2008-јуни 2009, Фондација Институт отворено општество - Македонија
65. Охридски рамковен договор: студии на случај / [уредник Сашо Клековски] - Скопје: Македонски центар за меѓународна соработка, 2011
66. Состојбата со медиумите на јазиците на заедниците во Република Македонија, Македонски институт за медиуми (МИМ), 2011
67. Чекори кон интегрирано образование во образовниот систем во Република Македонија, стратегија изготвена од Министерството за образование и наука на РМ

